

František Hrdlička

Rozhlas v okupaci 1939–1945

O kupace okleštěné republiky a vznik Protektorátu Čechy a Morava znamenají okamžité personální zásahy také v rozhlase. Zostřující se kontrola se proměňuje v opatření potlačující českou kulturu i ve vysílání a stupňuje se až po kontrolu interpretace předem schválených textů.

Většina rozhlasových pracovníků se snaží vyhledávat příležitosti k povzbuzení ducha posluchačů a připravuje se na rozhodující chvíle střetnutí s nacismem.

Posluchači se dozvídají informace z front a ze světa prostřednictvím zahraničních rozhlasů. Poslech „ciziny“ se ale trestá smrtí.

V květnu 1945 pražský rozhlas splnil čestně své poslání šířením informací i organizační službou. Praha je jediným evropským městem za druhé světové války, kde se rozhlas za revoluce neodmlčel a nepřestal vysílat ani v nejprudších bojích.

Mezi Mnichovem a březnem 1939

Rozhlasová ročenka 1939 zahrnuje výkaz roku poněkud netypického – od 1. ledna 1938 do 15. března 1939. Důvod je nasnadě, ale v textu je formulován diplomatickými větami: o záboru československého pohraničí se tu hovoří jako o „dějinném zásahu“. Takže dějinný zásah do osudů našeho státu změnil radikálně organizaci rozhlasové činnosti v územním rozsahu, v národnostní pestrosti, v technické i hmotné podstatě, v osobním složení. Kromě technických obtíží, vzniklých ze záboru vysílačů a kabelových spojení, nastaly výrazné změny programové: zdánlivě nelogické omezení německého vysílání z Mělníka a zesílení kontroly a cenzury vysílaných textů. Mělník přirozeně nesměl dále nabízet alternativní informace proti zpravodajství říšského rozhlasu.

Ostatně taková ústupnost rozhlasového vysílání nebyla ničím tak zcela novým. Už před Mnichovem zprávy obsahovaly více ohledů nežli informací. Zachycuje to záznam ze zkušeností pražského hlasatele s návštěvou lorda Waltera Runcimana: *„Lord přijel a pobyl u prezidenta republiky celé dvě hodiny. To Marek hlásil. Ale nehlásil už, že velevážený host pak strávil víkend a celý další týden výhradně na zámcích německé šlechty v sudetoněmeckém území. Z BBC slyšel, že ,se tam jeho lordstvo cítilo jako doma a že mezi golfem, lovem a whistem pokládalo za velmi důležité přijmout k obsáhlým rozhovorům Mr. Henleina, vůdce německy mluvícího obyvatelstva. Návrhy pana Henleina zněly naprosto rozumně.“*¹

Nebyla to žádná zvláštní iniciativa rozhlasového vedení, ale zjevný důsledek zostřené cenzury a zesílené kurately tiskového odboru předsednictva vlády. Svědectví o tom podává i Karel Čapek v jedné z posledních svých statí, v níž zachycuje (ve 3. osobě) iniciativní kroky i marné výsledky svého snažení.

„Podařilo se mu dostat do našeho rozhlasu výzvu k německým lidem dobré vůle: mluvme spolu, třeba jen o tom, co vás tlačí; i když se jenom o sobě víc dovíme, bude to už pokrok. Výsledkem té jediné výzvy byla sta, sta, sta německých dopisů od Tachova po Krnov: stížnosti na skutečné nebo domnělé křivdy,

*mnoho tvrdého a bolestného, mnoho rozumného; ale skoro na všech dopisech bylo vidět, jak mnoho by se ještě dalo říci i zaříditi pro urovnání lidských vztahů. Na základě těch dopisů měla vzniknout řada denních proslovů a odpovědí se strany význačných odborníků. Než se mohla rozvinout, byla úředně zastavena. Proč, není známo. Na panu spisovateli zůstalo, aby ze svých prázdnin zodpovídal vlastní rukou ty stovky dopisů od německých lidí dobré vůle.“*²

Dne 29. září bylo rozhodnuto o mnichovském diktátu, 30. září jej přijala československá vláda. Krátkovlnný vysílač v Poděbradech přinesl 1. října 1938 politický komentář zvláštního dopisovatele BBC Johna Griffina, který se ptal, proč stejná věc – čtyřmocenská dohoda v Mnichově – vyvolala u dvou národů opačný ohlas: pro jedny jásot, pro druhé nejhlubší zármutek. Mír byl v tomto okamžiku získán jen na okamžik, levným způsobem na útratu jiných. Pro chvíli za něj nic významného nedali, vyjma strašné odpovědnosti, které si někteří mohou být vědomi. Později přijdou na to, že také zadlužili bezpečnost Velké Británie a její postavení jako velmoci, a to tím, že dovolili své vládě, aby porušila posvátné závazky a podupala mezinárodní právo a morálku. Zavlekli Evropu do anarchie, která zavíní, že mír, který byl tak draze vykoupěn, bude nesnadný a krátký.

Předvídavých bylo málo a nedostalo se jim sluchu ani u nás, ani u našich tehdejších spojenců. Těžko už dnes odlišíme, kam až sahala disciplína médií, kam ustrašenost politiků a kam úmyslné škůdcovství státních úředníků. Tak či onak, *„pronikavému vlivu doby podlehla jak programová skladba, tak i organizace rozhlasu, omezená v několika týdnech v území, počtu stanic, zaměstnanectva i jazyku,“* jak se vyjádřil dr. Zdeněk Wirth³, předseda poradního sboru pro věci programové. A nejen to, *„navíc vliv státu byl ještě zvýšen tím, že do čela rozhlasu se postavil v listopadu jeho zástupce Jindřich Dobiáš, sekční šéf tiskového odboru předsednictva vlády.“*⁴ V jednatelském sboru byl zároveň zvýšen počet členů na deset, z nichž osm bylo vyhrazeno státní správě. Po patnácti letech, v nichž obsazovali funkci předsedy jednatelského sboru soukromí podílníci, dostal se v listopadu do čela státní úředník. V prosinci byl název rozhlasu změněn na pomlčkový „Česko-Slovenský rozhlas“; nevydržel dlouho: od 15. března se užíval prozatímně starý titul Radiojournal.

***Život! Život!
Jeho slávě se pokloňme!
Jeho chválu zpívejme!***

**Zveme srdečně Vás a Vaše známé k poslechu
rozhlasové dramatisace románu**

Stříbrný vítr od Fráni Šrámka,

**kterou vysílá český rozhlas z Brna v pondělí
dne 22. května 1939 od 19:45 do 21:00 hodiny.**

**Dramatisace: František Kožík
Hudba: Zdeněk Blažek
Režie: Josef Bezdíček
V úloze Jana Ratkina: K. Höger**

**ROZHLAS
BRNO, KOUNICOVA 44**

Velmi nás potěší - pošlete-li nám o vysílání svůj úsudek!

149

K pořadům, kterými rozhlas povzbuzoval své posluchače, patřila i brněnská inscenace Stříbrného větru

V oblíbeném Okénku na sklonku podzimu hovořili politici ve jménu národní jednoty a národního souručenství.⁵ Vystupovali v duchu programu tzv. „záchrany národa“, jak jej formuloval program Beranovy vlády.⁶ Při návštěvě na Slovensku uvítal předsedu vlády Rudolfa Berana charakteris-

ticky velitel Hlinkovy gardy ministr Karol Sidor vztyčenou pravicí po fašistickém vzoru.⁷ Šíření informací bylo stále více vedeno jedinou devizou: nepublikovat a nedělat nic, co by pobouřilo Němce. I za tohoto deformovaného vysílání stála posluchačská obec za svým rozhlasem.

Protektorát Čechy a Morava

„V den příchodu nacistů do rozhlasu vyškrtal nám jeden černě uniformovaný ochránce s rudou páskou s lomeným křížem z našeho Okénka slova o statečnosti a naději s poučením: ‚Proč statečnost? Proč naděje? Český národ si musí uvědomit, v jaké je situaci a jak má jednat, poněvadž na této situaci se nedá nic měnit!‘ Druhý den ráno mi český vedoucí vysílání oznámil: ‚Okénka jsou jako součást programu s okamžitou platností zrušena.‘“⁸

Zastaveno bylo okamžitě také krátkovlnné vysílání do zahraničí; po intervenci u vůdcova zástupce Marka bylo po dvou dnech povoleno vysílání pro krajany v českém jazyce.⁹

Oddělením Slovenska se změnila hustota koncesionářů na území státu a Protektorát Čechy a Morava si zlepšil umístění na žebříčku evropských rozhlasových vysílatelů: dostal se na 12. místo za Francii a před Finsko. Úbytkem Slovenska si Radiojournal zdánlivě polepšil ve finančním rozpočtu, ale (podle předsedy jednatelelského sboru Radiojournalu dr. Ladislava Šourka) ne příliš: převzal totiž české síly ze slovenských stanic (například 42 orchestrálních hráčů z Bratislavy) a vzdor zmenšení produkce zůstal ústřední provoz v podstatě beze změny.¹⁰ Oddělení zřejmě nebylo příliš komplikované, protože šlo jen o vazby organizačně-provozní, zatímco po programové stránce bylo již od října 1938 slovenské vysílání zcela autonomní.

Okamžitě se řešily také zaměstnanecké vztahy německých pracovníků a brzy byla ukončena antisemitská čistka. Už v dubnu 1939 oznamuje Náš rozhlas, že byli propuštěni „všichni – ostatně zcela nepočtení – zaměstnanci neárijského původu. Také už nejsou k mikrofonu zváni neárijské účinkující. Má-li tudíž některý účinkující, ať už sbormistr nebo pianista, německé jméno, buďte klidní! Židů mezi nimi není.“¹¹ Jestliže dr. Šourek prohlásil: „S Němci

vycházíme zatím dobře. Doufám, že to potrvá.“¹² byla to formulace zřetelně eufemistická. Cenzura funguje velice operativně, zprávy už se nevysílají z ČTK; „(...) jak poznamenává Náš rozhlas č. 15/1939, ‚v rozhlasu už jsou dohlédací orgány, a proto je nyní vše zjednodušeno tak, že zprávy přečtou hlasatelé rozhlasovi“.¹³ A přece obyvatelstvu „zbývá jen rozhlas,“ jak konstatuje J. Prokop¹⁴, když je „reglementován tisk, noviny a literatura, je ovlivněno divadlo, biograf, jsou zakázány veřejné projevy, schůze, je omezen spolkový život“.

Cenzura pracovala, ale později okupační zásahy využívaly i mechanického omezování: například „německé vedení stanovilo maximální dobu slovesného pořadu na 45 min. Z většiny her se vysílaly jen ukázky, jednotlivá jednání, scény nebo tzv. průřezy, což byly hlavní scény a průvodní slovo vypravěčovo.“¹⁵

Programoví pracovníci v omezeném prostoru manévrovali s mimořádnou vynalézavostí. Pro rozhlasové hry získávali nové autory a orientovali je na krátké stopáže, z historie vybírali alespoň upomínky na méně závadná období, rozvíjeli tematiku české země, její krajiny a jejího lidu. Mimořádnou příležitost získal rozhlas v opožděném uložení ostatků K. H. Máchy na vysehradském hřbitově v květnu 1939 s reportérským výkonem statečného Franty Kocourka. Kde bylo příliš ostře sledováno slovo, snažili se programoví pracovníci vyjadřovat hudbou. V tomto úkolu exceloval Mirko Očadlík; například při vysílání ze Smetanovy Mé vlasti na začátku léta 1939 „třetí pořad o Šárce komentoval: ‚Bohatýři z rodu orlů, veliká je jejich síla, neústupná je jejich mysl. Když podleli, podleli jen přesile a jen na čas...‘“¹⁶

Tato soumráčná doba zužujících se možností a vynalézavé statečnosti začala příznačným aktem. Kalendárium Rozhlasové ročenky 1939 jej střízlivě formuluje slovy: „15. března zemřel Pavel Donner, redaktor zpravodajského oddělení Českého rozhlasu.“¹⁷ Skutečnost byla dramatičtější a symbolická: slovenský hlasatel a novinář Pavol Donner „ukončil svůj život skokem z okna rozhlasové budovy do dvora ve chvíli vstupu německých vojsk do rozhlasu“.¹⁸

Rozhlas ve světě (stav z let 1935–1939)¹⁹

Země	Zahájení vysílání	Organizační forma	
		programů	techniky
Belgie	1923	státní	Ministerstvo dopravy
Bulharsko	1929	státní	Ministerstvo pošt
Československo	1923	státní	Ministerstvo pošt
Dánsko	1922	státní	Ministerstvo pro veřejné práce
Estonsko	1926	státní	Ministerstvo pošt
Finsko	1923	státní	Ministerstvo pošt
Francie	1922	státní a privátní (státní kontrola)	Ministerstvo pošt
Irsko	1926	státní	Ministerstvo pošt
Island	1930	státní	Ministerstvo pošt
Itálie	1924	státní	Ministerstvo pošt
Jugoslávie	1926	privátní (státní kontrola; krátkovlnné od 1936 státní)	Ministerstvo pošt
Litva	1926	státní	Ministerstvo pošt
Lotyšsko	1925	státní	Ministerstvo pošt
Lucembursko	1932	privátní	
Maďarsko	1925	státní	Ministerstvo pošt
Německo	1923	státní	Ministerstvo pošt
Nizozemí	1925	privátní (státní kontrola)	Ministerstvo pošt
Norsko	1923	státní	Ministerstvo dopravy
Polsko	1925	státní	Ministerstvo pošt
Portugalsko	1933	státní	Ministerstvo pošt
Rakousko	1924	státní	Ministerstvo pošt
Rumunsko	1925	státní	Ministerstvo dopravy
SSSR	1922	státní	Lidový komisariát pošt a elektrické dopravy
Španělsko	1924	státní a privátní (státní kontrola)	Telegrafní správa
Švédsko	1925	privátní (rozhlasový průmysl a tisk)	Ministerstvo pošt
Švýcarsko	1923	veřejnoprávní	Ministerstvo pošt a drah
Turecko	1925	státní	Ministerstvo dopravy
Vatikán	1931	státní	
Velká Británie	1922	veřejná korporace	
Austrálie	1923	státní a privátní	
Japonsko	1925	státní	
Jihoafrická unie	1923	jako BBC	
Kanada	1922	jako BBC i privátní	
Maroko	1925	státní	
USA	1924	privátní	

O den později, 16. března, přečetl Joachim von Ribbentrop výnos Adolfa Hitlera o zřízení Protektorátu Čechy a Morava.

Mj. obsahoval ustanovení:

Článek 1. Části bývalé Česko-Slovenské republiky, obsazené v březnu 1939 německou brannou mocí, náleží od nyníška k území Velkoněmecké říše a vstupují jako Protektorát Čechy a Morava pod její ochranu. Pokud toho obrana Říše vyžaduje, učiní vůdce a říšský kancléř pro jednotlivé části těchto území úpravu od tohoto odchylnou.

Článek 2. Obyvatelé Protektorátu, kteří jsou příslušníky německého národa, stávají se německými státními příslušníky a podle zákona o říšském občanství z 15. září 1935 říšskými občany. Pro ně platí tudíž také ustanovení na ochranu německé krve a německé cti. Podléhají německé soudní pravomoci. Ostatní obyvatelé Čech a Moravy se stávají státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava. (...)

Článek 7. Říše poskytuje Protektorátu vojenskou ochranu. Pro výkon této ochrany udržuje Říše v Protektorátu posádky a vojenská zařízení. Pro udržení bezpečnosti a pořádku může Protektorát zřídit vlastní sbory. Organizaci, početní sílu a výzbroj stanoví říšská vláda.²⁰

K. H. Frank v knize *Čechy a Morava v Říši*, která vyšla v roce 1944, píše, že „*vůdcův dekret ze 16. března 1939 není dohodou mezi dvěma zeměmi, ale zákonem vyhlášeným Říší, jímž tato přiznala Čechám a Moravě zvláštní právní postavení. Je přirozené, že toto právní postavení může být také Říší změněno.*“ Předlohou pro vůdcův výnos byla protektorátní smlouva mezi Francií a tuniským bejem z roku 1881. Důkazy o tom přinesl český právník E. Sobota ve své knize *Co byl Protektorát*, vydané v Praze v roce 1946.

Československý rozhlas dne 15. března 1939 od čtyř hodin ráno opakoval krátkou informaci, že od šesti hodin začne německá armáda obsazovat Čechy a Moravu. Byla připojena výzva, aby všechny vojenské jednotky složily zbraně, protože nesmí být kladen odpor. Obyvatelstvo mělo podle této výzvy jít klidně za prací.²¹

V rozhlasě stáli podle Miloslava Dismana „*u šatny a u inspekce mladí muži v hnědých košilích – ordneři z pražských německých vysokých škol. V budově občas zazvonil telefon: „Už jsou ve Staré Boleslavi.“ – „Zabí-*

rají Kbely.“ – „Projíždějí Vysočany.“ – „Už jsou na Příkopech, projíždějí Václavským náměstím od Můstku nahoru.“ A pak už přijeli k rozhlasu.“²²

Vladimír Kovářík ve skriptech *Proměny rozhlasové publicistiky* uvádí, že „ještě než dorazily první kolony německého vojska do středu Prahy, usadili se na rampě Národního muzea reportéři říšského rozhlasu a vysílali odtud přímou reportáž o příjezdu nacistických tanků na Václavské náměstí.“²³ Toto tvrzení je však pouhá legenda, záznam reportáže je ze Dne wehrmachtu, který se konal 19. března 1939 také na Václavském náměstí.

Rolf Wenzel píše v *Handbuch des Deutschen Rundfunks 1939–1940*, že ještě před příchodem německých vojsk 15. března 1939 byla programová centrála vysílače Mělník obsazena skupinou Volksdeutschen pod vedením dr. Schneidera a vysílač se hlásil jako „národní německý vysílač“.²⁴ Také brněnský vysílač se 15. března ohlásil jako „Volksdeutscher Sender Brunn“, neboť byl stejně jako Mělník obsazen skupinou „národních Němců“ pod vedením vedoucího kulturní kanceláře německého pracovního úřadu v Brně Smutníka. Brněnský vysílač pak hlásil částečně německy a částečně česky. Rozhlasový historik **dr. Ansgar Diller** poznamenává, že zůstává otevřenou otázkou, zda vysílače obsadily skupiny „Volksdeutschen“ nebo zvláštní jednotky wehrmachtu.²⁵

Skutečně nelze vyloučit ani jednu z těchto variant. Dokažuje to i článek „SS v březnu 1939“, uveřejněný v květnu 1941 v oficiálním měsíčníku říšského protektora pro Čechy a Moravu s názvem *Böhmen und Mähren*. Autorem byl sám K. H. Frank. „Moderní národ a moderní stát nejsou dnes myslitelný bez vojensko-politických organizací. Případá jim zvláštní úkol: být avantgardou politické vůle a zárukou její jednoty. To platí zvláště o těch německých ‚Volksgruppen‘, jejichž rodiště se nachází ve státě jiného národa. Proto také SdP organizovala již dříve své politicko-vojenské organizace ‚Freiwilliger Selbstschutz‘. V podstatě byli členové těchto organizací vychováni podle zásad SS. Po anexi sudetské oblasti byly úkoly FS vlastně převedeny na německé studentské formace v Praze a v Brně. V ranních hodinách 15. března po vyhlášení plánovaného nástupu německých vojsk do různých okresů němečtí mužové museli jednat, aby zajistili klidný průběh událostí a sice tak, že převzali policejní správu.“

Krátkovlnný rozhlas po březnu vysílal částečně program Říšského vysílače Čechy, hlavně v noci pracoval se směrovou anténou na Severní a Střední Ameriku a vysílal pořady pro krajany v češtině. Vysílač v Poděbradech však sloužil určitý čas nacistům v rámci plánu Concordia i k diverzní činnosti.²⁶

V době války

V prvním, relativně klidném období se Němci v Protektorátu spokojili s personálními změnami na vedoucích místech rozhlasu a některými technickými opatřeními. Hned po vytvoření Protektorátu převzala německá správa mělnickou, brněnskou a moravskoostravskou stanici. Mělník se stal říšskoněmeckým vysílačem s označením Říšský vysílač Čechy; Brno a narychlo postavená náhradní stanice v Moravské Ostravě přejímaly zpočátku program stanice vratislavské, později vysílaly program zpoloviny český. Od 1. května 1939 vysílal pak brněnský rozhlas asi ze sedmdesáti procent český program a stanice Moravská Ostrava byla vrácena plně českému programu. Krátkovlnná stanice v Poděbradech vysílala od prvních dnů okupace průměrně asi tři hodiny v noci, převážně zpravodajství ČTK a hudební program.

Všechny pořady musely být ohlášeny nejdříve německy a pak teprve česky. M. Dismar vzpomíná, že provádět bojkot fašistických zájmů přímo v rozhlasovém programu nebylo snadné, zvláště ne ve zpravodajství.²⁷ Nacističtí vedoucí a jejich pomocníci sledovali bedlivě texty i jejich interpretaci, přízvuk i podtext. Pomáhali jim v tom i němečtí posluchači, znající český jazyk, kteří upozorňovali na podezřelé jevy ve vysílání. Český posluchač se k tomu propůjčil jen zřídka. Nebezpečí ovšem skrýval i nadšený anonym, vyslovující radost nad úmyslným přeřeknutím herce či hlasatelů nebo nad pozmeněným smyslem slova nebo věty pomocí přízvuku či podtextu. Kromě vedoucích českých pracovníků rozhlasu byli za okupace v nejtěžším služebním postavení právě hlasatelé. Byli propouštěni „na hodinu“ jako hlasatelé Voborská-Slavická a Moldřík, nebo okamžitě přeloženi jako dr. Soukupová. Šéfem hlasatelského sboru byl vrchní inspektor Emil Vrba, jehož nahradil Bohumil Jaroš, který přišel z ČTK a stal se zaníceným tlumočníkem okupantů.

Obtížná byla také služba programových inspektorů, odpovědných za celý chod vysílání, dodržování cenzurních zásahů, za propojení studií, pracovišť a hlasatelů.

Po okupaci se – jako ve všech zemích obsazených fašisty – obyvatelé rozdělili do tří skupin. Velká „mlčící většina“ byla doplňována skupinkou přísluhovačů a na druhé straně skupinou odhodlaných a nezlomených mužů a žen. Posledně zmíněná skupina v rozhlase od počátku okupace rozepisovala a šířila různé ilegální materiály, formovala ilegální skupiny odboje, pořádala sbírky na zakoupení zbraní a podporu rodin zatčených zaměstnanců. Podněty přicházely i zvenčí, neboť různé odbojové skupiny si uvědomovaly důležitost rozhlasu. K odbojové činnosti lze přiřadit i sledování a ovlivňování německého vedení rozhlasu, zvláště intendanta Thürmera a „sendelajtra“ Pabela. Rozhlasoví pracovníci se podíleli na přípravě různých plánů pro pookupační období. Sem patří i vyčleňování různých zvukových záznamů koncem války z provozu a příprava pořadů pro vysílání v prvních dnech osvobozené republiky, příprava náhradních přenosových linek a technických zařízení. Ilegálních příprav a technického zajišťování revolučního vysílání i bojů se zúčastnilo i devadesát techniků, z nichž šest jich zaplatilo za svoji ilegální činnost životem.²⁸

Od počátku okupace až do roku 1943 byl vrchním cenzorem SS-Hauptsturmführer Wolfram von Wolmar, který byl vedoucím německého tiskového odboru, zřízeného v rámci Úřadu říšského protektora. Když byl Wolmar na podzim 1943 odvolán z funkce, získal neomezený vliv nad tiskem i rozhlasem ministr školství a národní osvěty Emanuel Moravec. Ministr Moravec měl již od května 1940 dvakrát týdně rozhlasový komentář. Nutno poznamenat, že cenzurní praxi podléhaly i rozhlasové projevy ministrů a státního prezidenta Emila Háchy.²⁹

Příchod Heydricha

28. září 1941 nastoupil do funkce zastupujícího říšského protektora Reinhard Heydrich. Do Prahy přišel už s přesně vypracovaným a schváleným programem systematické germanizace českého národa. Takzvaný Deutschtumsprogramm předpokládal, že Češi „dobré rasy a dobrého smýšlení“ budou poněmčeni, ostatní vystěhováni nebo zlikvidováni. Zároveň předpokládal „konečné řešení židovské otázky“. Jedním z programových aktů Heydrichovy politiky se stala reforma správy.

Představovala radikální změnu v organizaci výkonu okupační moci, protože směřovala k odstranění dosavadní dvojí správy. 19. ledna 1942 došlo ke jmenování nové protektorátní vlády v čele s J. Krejčím a současně Heydrich jako „gesto dobré vůle“ zrušil stanné právo v plném rozsahu včetně Prahy a Brna. Došlo ke zrušení ministerské rady, počet ministerstev se snížil na sedm a nově vzniklé klíčové ministerstvo hospodářství a práce řídil říšskoněmecký ministr a současně vedoucí hospodářského oddělení úřadu říšského protektora SS-Oberführer W. Bertsch.

Heydrich v jedné zprávě adresované Bormannovi píše: *„Jasnou linií všech opatření je zachovat zdání autonomie Čechům, aby prováděli všechna opatření, jež způsobí rozhořčení; Němcům uložit provedení takových opatření, jež dobře působí.“*³⁰

Heydrich okamžitě zasáhl i Český rozhlas, který byl sloučen s německým protektorátním vysíláním do skupiny Sendegruppe Böhmen und Mähren. Jeho kmenový kapitál byl postoupen Říšské rozhlasové společnosti, řízené německým ministerstvem propagandy. Zároveň byla provedena i reorganizace skupiny podle berlínského vzoru. O program měla pečovat dvě zvláštní oddělení – umělecké (vedoucí dr. Morávek) a politické (s názvem Zeitgeschehen v čele s SS-Untersturmführerem Pabelem). Tomuto úseku podléhal školský rozhlas, odborné rozhlas, reportážní oddělení, přednáškové oddělení, regionální pořady a zvláštní oddělení politických přednášek.³¹

Příchod Reinharda Heydricha v roce 1941 znamenal konec „autonomie“, již v omezené míře rozhlas měl. Rozhlasová společnost se 26. února 1942 stala filiálkou Říšské rozhlasové společnosti. Novým intendantem Sendegruppe Böhmen und Mähren, skupiny, jež slučovala dosavadní Říšský vysílač Čechy i Český rozhlas, se stal od 1. ledna 1942 Ferdinand Thürmer, který převzal také referát rozhlasu v Protektorátu. Hlavním znakem tohoto období je podle docenta Kovářika velké množství cyklů, komentářů a přednášek namířených jednak proti Sovětskému svazu, jednak proti Židům.

Dne 27. září 1941 přišel R. Heydrich do Prahy, v lednu 1942 odjely první transporty Židů z Terezína a začalo vystěhovávání českého obyvatelstva ze Sedlčanska a Neveklovska. 27. května 1942 parašutisté Gabčík a Kubiš způsobili smrtelné zranění říšského protektora. K. H. Frank ihned vyhlásil stanné právo a den nato se

konaly první popravy. Se zemí byly srovnány Lidice... Za heydrichiády zahynulo kolem pěti tisíc Čechů, z toho stanné soudy odsoudily k smrti 1412 osob. Změna nastala prakticky až v druhé polovině roku 1944, kdy došlo i v protektorátním rozhlase k částečnému uvolnění, což byl důsledek nových metod v germanizační politice nacistů. Bylo třeba „v národnostní politice na čas opustit širokou říšskou dálnici a pochodovat dále cestou vedlejší“.³²

Jedním ze znaků přechodného „uvolnění“ byl i fakt, že rozhlas přestal oznamovat jména českých vlastenců, kteří byli odsouzeni k trestu smrti a popraveni. Tiše zmizely některé štvavé přednáškové cykly a zůstaly jen komentáře Emanuela Moravce a několika zaprodaných novinářů, zejména Aloise Kříže.

Teprve po skončení druhé světové války se ukázalo, že poměrná volnost v činnosti Českého rozhlasu v letech 1939–1941 ve srovnání s léty následujícími byla sice součástí nacistické taktiky jak směrem k českým obyvatelům Protektorátu, tak i pokud šlo o zahraničí, zejména Anglii, ale zároveň také dokladem ne zcela jasné koncepce dalšího postupu v plánované germanizaci českého národa. Postupné zostřování poměrů a výraznější potlačování české kultury nastalo právě v době, kdy byly na nejvyšších místech v Říši projednávány nové zásady germanizační politiky (na poradě K. H. Franka a Neuratha u Hitlera 23. listopadu 1940). Součástí této taktiky bylo také ráznější pronikání do Českého rozhlasu a příprava jeho začlenění do systému říšských sdělovacích prostředků.³³

Organizace rozhlasu

Na valné hromadě Radiojournalu 28. prosince 1938 byla mimo jiné usnesena změna na Česko-Slovenský rozhlas, a. s. Novým předsedou správní rady byl zvolen sekční šéf Jindřich Dobiáš z prezidia ministerské rady.³⁴

Výroční zpráva Radiojournalu za správní rok 1938, která byla přednesena na valné hromadě 10. června 1939, uvádí jako jednatele dr. Jindřicha Dobiáše, ing. Josefa Strnada, JUDr. Ladislava Šourka, Miloše Čtrnáctého, dr. Aloise Burdu, Antonína Kučeru, plk. Čenka Kudláčka, Antonína Matulu. Dozorčí rada pak byla ve složení dr. Otto Kučera (ministerstvo dopravy), Jaroslav Rossi

(ministerstvo financí), Rudolf Beran, prof. ing. dr. Adolf Ernest (do 15. března 1939). V květnu 1938 byl Radiojournal zařazen mezi podniky registrované v zájmu obrany státu a od té doby se účastnil jednání jednatelešského sboru zástupce ministerstva národní obrany jako poradce. 18. října 1938 bylo zastaveno celodenní vysílání na Praze II-Mělník. Z celkového počtu 62 německých zaměstnanců odešla větší část ze služeb Radiojournalu. V Moravské Ostravě po zabrání jejího vysílacího zařízení říšskoněmeckým rozhlasem zůstala našemu rozhlasu administrativní budova a studia. Poštovní správa pořídila v Mariánských Horách u Moravské Ostravy menší náhradní vysílač.

Valná hromada 28. prosince 1938 schválila, že počet členů jednatelešského sboru se stanoví na deset, z nichž osm jmenuje státní správa. Ihned po valné hromadě se konala ustavující schůze jednatelešského sboru, kde byl předsedou zvolen JUDr. Jindřich Dobiáš. Na valné hromadě byla schválena i změna názvu na Česko-Slovenský rozhlas.³⁵

Koncem roku 1938 proběhlo jednání zástupců Radiojournalu s pověřenci říšského ministerstva propagandy a se zástupci berlínského říšského rozhlasu. Berlínská porada se uskutečnila ve dnech 20.–21. prosince 1938 a měla na programu tyto body:

- Obapolné vymýcení všeho politického vysílání, které by druhé zemi působilo trpkost nebo neklid.
- Protože v obou státech zůstaly menšiny, byla nutná kulturní výměna. Pokud šlo o německou menšinu, přáli si Němci, aby bylo zachováno německé vysílání, a to na stanici Praha II přibližně tři hodiny denně, v Brně jednu a v Bratislavě asi tak půl až tři čtvrtě hodiny denně. Ovšem nacisté požadovali, aby v tomto německém vysílání působili pouze arijské účinkující, a žádali jeho finanční zajištění.
- Třetím bodem byl návrh na pravidelnou výměnu v první řadě hudebních programů.

Dr. Šourek se v odpovědi na úvodní slovo pana Sadila zmínil o vídeňském českém vysílání a připomenul zákaz, který vydal již v září 1935 ohledně účinkování emigrantů z Německé říše v Radiojournalu. Ke druhému bodu uvedl, že německé vysílání existuje a v Brně dokonce převyšuje říšskoněmecké požadavky a že budeme zachovávat zásadu árijských účinkujících. Odpoledne prvního dne dr. Šourek pokračoval v jednání se zástupcem rozhlasové sekce na

ministerstvu propagandy Wenzelem. Druhý den navštívila delegace Radiojournalu říšskoněmecký rozhlas, kde se setkala i s generálním ředitelem Heinrichem Glasmeierem. Generální intendant projevil přání přijet osobně do Prahy uzavřít dohodu o spolupráci. Po tomto úvodním jednání se však nic nedělo, což souviselo s celkovými plány nacistického Německa.

Koncem února 1939 sondovala pražská vláda prostřednictvím svého berlínského vyslance, jak je to se sjednáváním kulturní dohodou, jež se měla týkat rozhlasu. Rozhlasový referent ministerstva propagandy Rolf Wenzel tehdy sdělil, že říšskoněmecké šetření nebylo dosud skončeno a že tudíž nelze dosud říci, kdy bude říšské ministerstvo propagandy moci pokračovat v jednáních zahájených v prosinci, zejména kdy bude moci říšskoněmecká delegace přijet do Prahy k dokončení jednání. Zástupci říšskoněmeckého rozhlasu se již k pražskému jednání nedostali. V Berlíně padlo rozhodnutí o vojenském obsazení okleštěného Československa.

Výroční zpráva Českého rozhlasu za správní rok 1939, přednesená 5. června 1940, uvádí jako jednatele dr. Jindřicha Dobiáše, ing. Josefa Strnada, dr. Ladislava Šourka, Miloše Čtrnáctého, dr. Aloise Burdu, Antonína Matulu. U dozorčí rady jsou stejná jména. Organizačním řádem Českého rozhlasu byla přesně vymezena funkce programového ústředí, nově utvořeného počátkem března 1939. Tento odbor zahrnoval dvě složky: ústřední redakci rozhlasových pořadů a programový provoz.

V roce 1939 byly do struktury Českého rozhlasu včleněny zemědělský a dělnický rozhlas. Zemědělský rozhlas, tj. jeho ústřední redakce, se stal složkou nově vytvořeného speciálního odboru Českého rozhlasu již 1. března 1939 a brzy nato jej v tom následovala i redakce rozhlasu dělnického. Činnost zemědělského rozhlasu, jehož obsah byl v roce 1939 dále redigován podle směrnic určených jeho kurátorem, měla ráz informační a odborně-naukový. Reorganizace zemědělského rozhlasu nebyla v roce 1939 dokončena, definitivní formu dostala tato odborná rozhlasová služba až v roce 1940.

Rok 1939 byl pro dělnický rozhlas obdobím základních organizačních změn. Do konce prvního pololetí byl tento rozhlas samostatným útvarem řízeným zvláštním kurátorem, jak tomu bylo po třináct předešlých let. Od 1. července 1939 rozhodnutím ministerstva sociální a zdravotní správy převzal Český rozhlas sám péči o funkci všech složek dělnického rozhlasu. Za půl roku byl vytvořen nový

orgán dělnického rozhlasu – Poradní výbor. Záštitu nad dělnickým rozhlasem převzala Dělnická komise Národního souručenství, ale redakce zůstala dále v Českém rozhlasu jako oddělení odboru pro reportáže a rozhlas odborné. Rozhlas pro průmysl, obchod a živnost byl jedinou odbornou rozhlasovou službou, která zatím s Českým rozhlasem nesplynula.³⁶

Ve zprávě se uvádí, že na základě předběžného jednání zástupců Radiojournalu v Berlíně dne 20. prosince 1938 došlo ihned začátkem roku 1939 k různým změnám v německém vysílání.

Valná hromada 10. června 1939 revokovala usnesení valné hromady z 28. prosince 1938 a počet jednatelů byl určen na šest osob, z nichž čtyři jmenovala státní správa a dva volila valná hromada. Počet jednatelů mohl být zvýšen na sedm. Začátkem roku 1939 se počet ředitelů zvýšil přijetím Jaroslava Prokopa na funkci ředitele programového ústředí a Bohuslava Horáka na funkci ředitele odboru pro reportáže a odborné rozhlas.

Podle vládního nařízení č. 379/38 byl zrušen pracovní poměr vdaných zaměstnankyň židovského původu. Rozhlasový věstník, vydávaný Orbisem, se od 1. ledna 1939 přejmenoval na přání posluchačů na Náš rozhlas.³⁷

Český rozhlas se po zřízení Protektorátu dočasně vrátil k názvu Radiojournal. Vysílač Mělník byl začleněn do říšského rozhlasu jako Reichssender Böhmen (Říšský vysílač Čechy) a Němci pro něj obsadili studia v karlínském Národním domě. Od 8. dubna 1939 vysílala moravskoostravská stanice opět pouze česky. Nastalo i další zlepšení v rozhlasových pořadech. Jak uvádí rozhlasový věstník, „v nedávné době utrpěl celý náš rozhlasový systém, vybudovaný na spolupráci českých a slovenských stanic, otřes netušeného rozsahu. Téměř současně ztratili jsme stanice slovenské, mělnickou stanici Praha II a na čas i Brno a Moravskou Ostravu. Po několika přechodných dnech mohly stanice brněnská a moravsko-ostravská vysílati opět alespoň 50 % programu českého.“³⁸

O rok později, 1. března 1940, vznikla programová intendatura, napojená na úřad říšského protektora, a 1. dubna se rozhlas stal součástí Reichs-Rundfunks Gesellschaft jako Sendegruppe Böhmen und Mähren. Jednatelský sbor byl nahrazen německou intendaturou a sešel se na poslední schůzi 25. září 1940.

Dne 14. února 1941 se konala ustavující schůze nově jmenovaného Poradního výboru rozhlasu pro průmysl, obchod a živnosti. Schůzi zahájil a jednání řídil ministr obchodu Jaroslav Kratochvíl za účasti zástupců Českého rozhlasu, generálního ředitele Šourka a ředitele Prokopa. Ze srpna 1941 je zpráva, že Poradní výbor rozhlasu pro průmysl, obchod a živnosti má za předsedu obchodního radu a obchodníka v Praze Josefa Konečného za Ústřední svaz obchodu, členové jsou ing. Stanislav Šula a dr. O. Krofta, úředník firmy Philips, za Ústřední svaz průmyslu, Vladislav Bradna, mistr obuvnický a místopředseda Ústředního svazu řemesla, ing. Antonín Dočkal, referent Ústavu pro zvelebování živností v Praze, za Ústřední svaz řemesla, doc. MUDr. František Lenoch, šéflékař Lázní Bohdaneč, za Ústřední svaz pro cizinecký ruch, dr. Otakar Kraus, sekretář Obchodní komory, za Ústředí obchodních a živnostenských komor. Bylo jmenováno i osm náhradníků. Zástupcem ministerstva obchodu byl odborný rada dr. Miloslav Horka. Na programové konferenci rozhlasu pro průmysl, obchod a živnosti, konané 13–14. června 1941 v Olomouci, byl jmenován redaktorem Naxera, externím redaktorem v Brně dr. Boh. Krecl a v Moravské Ostravě prof. Miroslav Karlíček.³⁹

Společenská smlouva mezi úřadem říšského protektora a protektorátní vládou, na jejímž podkladě přešel kmenový kapitál společnosti na Říšskou rozhlasovou společnost, byla uzavřena 13. března 1942. Byla zřízena Sendegruppe Böhmen und Mähren. Vedle toho byla vytvořena fiktivní společnost Rundfunk Böhmen und Mähren, která odčerpávala přes polovinu poplatků do pokladny Říšské rozhlasové společnosti.

Zařazení Českého rozhlasu do říšskoněmeckého systému

Dne 18. června 1939 se stal intendantem Říšského vysílače Čechy, tzn. mělnického vysílače, Hans Günther Marek. Zpráva o situaci rozhlasu v Protektorátu z dubna 1940 uváděla, že pod pojmem „německý rozhlas“ se jedná o Říšský vysílač Čechy. Jeho studia byla v Praze, vysílačka v Mělníku. Byl začleněn organizačně i programově do říšské rozhlasové sítě. Přejímal například vysílání pro wehrmacht, ale sám také přinášel zprávy o akcích branné moci v Protektorátu, reportáže z vojenských přehlídek atd. Část vlastního programu připravovala i pobočka v Brně, ale ta neměla vlastní vysílačku. Pod německý vliv plně spadala nová vysílačka

u Litomyšle, která byla určena pro německou a cizojazyčnou propagandu, zaměřenou na jihovýchod.

České vysílání měla na starosti společnost Český rozhlas, která měla k dispozici vysílače v Praze-Liblicích, Brně-Komárově, Moravské Ostravě na Mariánských Horách a používala i krátkovlnný vysílač v Poděbradech. Valná hromada Česko-Slovenského rozhlasu se vzhledem ke státoprávní změně usnesla 10. června 1939 na změně názvu společnosti na Český rozhlas, s. r. o. Zápis nové společnosti do obchodního rejstříku byl proveden 29. listopadu 1939. Do čela společnosti Český rozhlas byl postaven sedmičlenný jednatelský sbor, v němž si protektorátní vláda vyhradila čtyři místa. Předsedou jednatelského sboru byl protektorátní vládou jmenován Hubert Masařík. K legalizaci došlo až 27. září 1940 společenskou smlouvou, kterou předcházela syndikátní smlouva z 25. září 1940, upravující právní poměry mezi protektorátní vládou a říšským protektorem. Berlínská rozhlasová společnost, zastupovaná říšským protektorem, získala kmenový kapitál ve výši 490 000 korun a zároveň si vynutila rozhodující hlas ve správní a dozorčí radě.

Nové dohody se dotkly i vnitřní organizace rozhlasové společnosti. Český rozhlas řídil sedmičlenný jednatelský sbor. Na hospodaření společnosti dohlížela dozorčí rada. Přímým správním řízením společnosti byl z rozhodnutí jednatelského sboru pověřen generální ředitel, který byl zároveň jednatelem společnosti. Pro usměrnění programové náplně byla konstituována 1. března 1940 programová intendantura, která úzce spolupracovala s úřadem říšského protektora. Programové složky byly rozděleny do následujících čtyř odborů:

hudebního s referáty hudby vážné, populární a lehké a gramofonových pořadů;

slovesného s referátem literárním a dramatickým;

vzdělávacího s referátem přednáškovým a rozhlasem pro ženy;

odboru pro reportáže a odborné rozhlasy, jež byly nyní i organizačně začleněny do správy Radiojournalu.

Při vzdělávacím odboru byl jako zvláštní složka školský rozhlas, který sice podléhal řediteli vzdělávacího odboru, avšak ve věcech pedagogických jednal samostatně podle směrnic Sboru pro školský rozhlas. Náboženský rozhlas byl řízen přímo programovou intendanturou.

Nižší programová složka programové intendantury, programové ústředí, se dělila na redakci rozhlasových pořadů, jejímž hlavním úkolem bylo zajistit, aby denní porady tvořily

organickou jednotu, a na správu rozhlasového provozu, která pečovala o provozní stránku vysílání.

Generální ředitelství společnosti Český rozhlas mělo prezidiální oddělení se zahraniční, propagační, statistickou a tiskovou službou, dále referáty právní a osobní, obchodní a administrativní s účtárnou, likvidaturou, pokladnou, skladem, podatelnou, expedicí, spisovnou a ostatními pomocnými službami.

Technický odbor měl tři oddělení – technický provoz, technickou zkušebnu a stavební kancelář.

Protektorátní vláda na schůzi 26. září 1940 vzala na vědomí zprávu o reorganizaci společnosti Český rozhlas, s. r. o. Tato reorganizace se týkala především převedení všech podílů na Říši a na Protektorát. Předseda vlády jmenoval členy správní rady dr. Masaříka a dr. Šourka.⁴⁰

„Po reorganizaci provedené k 1. říjnu 1940 jsou jedinými společníky Českého rozhlasu jednak Velkoněmecká říše zastoupená p. říšským protektorem, jednak vláda Protektorátu, zastoupená p. předsedou vlády. Nejvyšším orgánem spol. (kromě valné hromady a dozorčí rady) je správní rada, již tvoří tři jednatele – dva z nich jmenuje předseda vlády Protektorátu, jednatele třetího říšský protektor. Správní rada rozhoduje s konečnou platností ve všech otázkách a příkazy vydané správní radou jsou bezvýhradně závazné.

Úkolem naší společnosti je především vytváření a provádění rozhlasového programu. Proto byla ve smyslu vládních pokynů zřízena funkce intendanta, který odpovídá správní radě a příslušným činitelům veřejné moci za program stran Českého rozhlasu. (...) Jeho rozhodnutím ve věcech programu jsou vázáni ředitel technický i ředitel správní, kteří jinak v obecných věcech podléhají přímo správní radě. (...) Předseda správní rady JUDr. Hubert Masařík, místopředseda Lothar Scurla, vedoucí rozhlasové skupiny v kulturně-politickém oddělení Úřadu říšského protektora. Intendant PhDr. Miloš Kareš, technický ředitel Ing. Eduard Svoboda, správní ředitel JUDr. Josef Zdeněk Morávek.“⁴¹

S datem 29. října 1940 se hovoří o zplnomocněnci říšského protektora v Českém rozhlase dr. Schneiderovi a dr. Marasovi, ale zároveň je ve Státním ústředním archivu i zpráva, že Lothar Scurla, gruppenleiter skupiny rozhlas v oddělení pro kulturní politiku u říšského protektora, je členem správní rady jako zmocněnec říšského protektora pro Český rozhlas.⁴²

Ing. SCHUBERT
Radiotechnické laboratorie
Praha II., Václavská nám. 3.
Telefon 209-2000

Name und Sitz der Firma.
Jméno a místo firmy.

Ort: Brno
Misto: Brno
Datum: 31. 7. 1943

Gemäß § 5 der Verordnung des Reichsprotectors
in Böhmen und Mähren vom 10. März 1943 bestätige ich,
daß ich aus dem Rundfunkempfangsgerät:

Podle § 5 nařízení Říšského Protectors v Čechách a
na Moravě ze dne 10. března 1943 stvrzuji, že jsem
u přijímače:

Marke: Minerva
značky: 376
Type: 68243
typu: 68243
Nr.: 68243
číslo: 68243
des/der: Ing. Schubert
p./pl. Ing. Schubert
in Praha II. Václavská 176
v 176

die Kurzwellenempfangseinrichtung ordnungsgemäß ent-
fernt — abgeschaltet*) habe.
Der Empfang auf Mittel- und Langwelle ist bei dem
Gerät ungestört.**)

odstranil — vypjal*) zařízení pro příjem krátkých vln
dle předpisu.
Přijem na středních a dlouhých vlnách zůstává ne-
porušen.**)

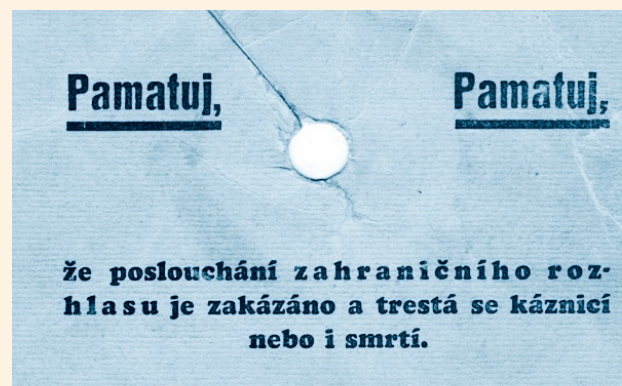
*) Nichtzutreffendes streichen!
**) Etwaige Mängel anführen!
*) Neh-dící se škrtnete!
**) Uveďte případné nedostatky!

Unterschrift und Firmenstempel:
Podpis a razítko firmy:

Ing. SCHUBERT
Radiotechnické laboratorie
Praha II., Václavská nám. 3.
Telefon 209-2000

31. VII. 43
HA

Potvrzení o povinném odebrání zařízení pro příjem krátkých vln
z přijímače Minerva

Protectorátní visačka na přijímač

Český rozhlas, s. r. o. měl pobočky v Brně a Moravské Ostravě, které byly organizovány obdobně jako pražské ústředí. Ve své činnosti podléhaly příslušným odborům a oddělením ústředí.

„Kompromisní řešení“ českého rozhlasového problému přetrvalo éru Neurathovu.

Poslech se trestá

Dne 1. září 1939 vydala Ministerská rada pro obranu Říše v Berlíně nařízení o mimořádných opatřeních. Šlo o okamžitý zákaz poslechu zahraničních rozhlasových stanic. Na každém aparátu musela viset cedulka s nápisem „Pamatuj, že poslouchání zahraničního rozhlasu je zakázáno a trestá se kázníci nebo i smrtí.“⁴³

Již 14. října 1939 vypracovalo protektorátní ministerstvo vnitra elaborát, v němž se píše, že „z rozhlasové stanice Mělník byl vytvořen Reichssender Böhmen, který vysílá jen německy, až na tzv. českou hodinku. Také u ostatních rozhlasových stanic byl technický personál převzat Říší, přičemž český personál byl nešetrně vypuzen a nedovoleno mu ani přístup k jeho soukromému majetku ve služebních místnostech a služebních bytech. Vysílač Moravská Ostrava byl odňat úplně české kultuře (vysílá česky jenom zprávy ČTK), Brno má vysílati podle dohody v poměru 70:30 (česky ku německy), prakticky však vysílá v poměru 50:50. Krátkovlnný vysílač v Poděbradech slouží české kultuře zhruba jenom tři hodiny denně. Výhradně české kultuře zůstává k dispozici jediný vysílač Praha-Liblice. Přitom cenzura rozhlasových pořadů se provádí ze strany německé způsobem malicherným (bylo zakázáno vysílat Smetanovu píseň Nekamenujte proroky, nesmí se vysílati jakákoli nářážka na potřebu druhého českého divadla apod.). Z toho vzniká nespokojenost českých posluchačů, zejména na Moravě, a dostavuje se hromadné odhlašování koncesí a ztráta poplatků. Velká finanční újma vyplynula také z odnětí koncese Židům (v Praze asi 10 000, v celém Protektorátu asi 20 000), ačkoli obdobné opatření, pokud je známo, nebylo provedeno ani v Říší.“

Heydrichovo převzetí moci v Čechách a na Moravě se hluboce dotklo i rozhlasové společnosti Český rozhlas. Úřad říšského protektora, zastupující zájmy říšské rozhlasové společnosti, předložil 13. března 1942 protektorátní vládě změnu společenské smlouvy z 27. září 1940. Na základě nové úmluvy došlo k pronikavým změnám v celé organizaci české rozhlasové společnosti.

Kapitál v částce 1 milion korun přešel do rukou Říšské rozhlasové společnosti (Reichs-Rundfunk-Gesellschaft mbH Berlin-Charlottenburg). Byly vytvořeny dva orgány společnosti – správní ředitel (Geschäftsführer) a valná hromada (Generalversammlung). Správního ředitele jmenovala a odvolávala Říšská rozhlasová společnost. Český rozhlas se svými pobočkami Praha, Brno, Moravská Ostrava byl pak sloučen s německým vysíláním v Protektorátě Čechy a Morava v rozhlasovou skupinu Sendegruppe Böhmen und Mähren, jejímž vedením byl Berlínem pověřen Němec Ferdinand Thürmer.

Vnitřní organizace Rozhlasové skupiny Čechy a Morava (Sendegruppe BuM) byla přizpůsobena německému vzoru. Byly ustaveny dva základní odbory – umělecký a politický. Umělecký vedl dr. Morávek, politický (Zeitgeschehen) Untersturmführer SD Pabel.

Podléhaly mu tyto hlavní redakce:

školský rozhlas,
přednáškové oddělení,
odborné rozhlas (organizované jako v období Radiojournalu),
reportážní oddělení spolu s redakcí pro regionální pořady,
oddělení politických přednášek (vedl Alois Kříž).
Tato organizace podle říšského vzoru přetrvala druhou světovou válku.

Již před válkou byly populární dvě bodré rozhlasové figurky zemědělského vysílání – pantáta Brázda a Rákos. Po celých čtrnáct let psali a hráli své scény redaktori zemědělského rozhlasu Jaroslav Prokop a Bohuslav Horák sami. V roce 1940 nastala změna. „Po prázdninách nastoupí,“ psaly noviny Venkov 13. srpna 1940, „šéfredaktor rozhlasu dr. Prokop a ředitel odborných rozhlasů Ing. Dr. Horák, (...) kterému připadá odpovědný úkol sjednotit a usměrnit činnost odborných rozhlasů zemědělského, pro průmysl a živnosti a dělnického, které dosud nejenže na sebe nenavazovaly, ale nezávěděly i proti sobě.“

O Českém rozhlase se tehdy objevovaly i zajímavé informace, a to zvláště v denním tisku. V Lidových novinách 13. ledna 1940 psali: „(...) vlivem událostí z minulého roku bylo též nutno provést některé změny organizace naší rozhlasové společnosti. Společnost Český rozhlas, dříve Radiojournal, řídí nyní šestičlenný jednateleský sbor. Na hospodaření společnosti dozorčí rada. Přímým správním řízením společnosti je z rozhodnutí jednateleského sboru pověřen generální ředitel, který je zároveň jednatelem společnosti. Za rozhlasový program odpovídá jednateleskému sboru vrchní programový ředitel. Po stránce osobní, správní a hospodářské je vrchní programový ředitel podřízen generálnímu řediteli společnosti. Gen. řediteli podléhají generální ředitelství a technický odbor. Vrchnímu programovému řediteli podléhají jednotlivé obory rozhlasových pořadů a tzv. program. ústředí.“

V deníku A-Zet byla zase 25. ledna 1940 připomínka zákazu poslechu ciziny. V článku se čtenáři dozvěděli, že „*die Zeit* píše o opatřeních, která vstoupila v Říši v platnost dnem 1. září m. r., a připomíná: *Poslouchání cizího rozhlasu je trestné. Proto není dovoleno poslouchání rozhlasových stanic vyjma německých. Nikdo se tedy nemůže vymlouvat, že vysílání, které poslouchal, náleží neutrální nebo spřízněné zemi. Ani poslouchání hudebního programu ze všech ostatních vysílačů, vyjma německých, není dovoleno. (...) Poslouchání cizího rozhlasu má za následek odsouzení k trestu káznice, která jen v lehkých případech může být změněna ve vězení.*“

V Poledním listu se 10. února 1940 objevila zpráva, že ředitelství Českého rozhlasu zastavilo od 1. t. m. vysílání bohoslužeb české církve rozhlasem.

Dne 1. března 1940 byla zřízena programová intendantura, která vlastně řídila a kontrolovala celý rozhlasový program. Politický šéf rozhlasu, Němec Maras, zavedl přísnou cenzuru. Všechny pořady Českého rozhlasu, dvojnásob cenzurované protektorátními i nacistickými cenzory, byly kromě toho kontrolovány nacistickou odposlouchávací službou a později byly dokonce schvalovány jen projevy natočené na desku, aby mohl být porovnán mluvený text s psaným a posouzen také způsob projevu. Zároveň se nacisté snažili získat co nejvíce žurnalistů českého původu do svých služeb a neváhali jim nabízet velké hodnosti a neobyčejné ekonomické výhody.⁴⁴

Dne 3. června 1940 sdělovalo předsednictvo ministerské rady, že předseda vlády zprostil odborového přednostu Jindřicha Dobiáše zastupování předsednictva ministerské rady v jednatelešském sboru společnosti Český rozhlas a na jeho místě pověřil tímto zastupováním vrchního odborového radu Huberta Masaříka.⁴⁵ V srpnu najdeme zmínku, že dr. Masařík je předsedou Českého rozhlasu.⁴⁶

Zpráva ze srpna 1940 uvádí, že Jindřich Heller je od roku 1937 šéfem školského rozhlasu, který má tři vysílání: pro školy obecné, pro školy měšťanské a nižší střední, pro vyšší třídy střední školy. Dr. Heller byl činný v zemské školní radě, pak pracoval několik let v zahraničí. Školský rozhlas převzal již téměř vybudovaný po tajemníkovi B. Pěkném, když bylo provedeno rozdělení

rozhlasu školského a pro mládež. Na rozdíl od dřívější byl **školský rozhlas** veden spíše pedagogičtěji, školštěji, naukověji, kdežto předtím byl laděn lehčeji, rozhlasověji, sestavován více z programu uměleckého a aktualit. Spolupracovníkem byl prof. K. Hába, hudební referent. Rozhlas pro mládež měl na starosti Bedřich Pěkný. Odpolední vysílání pro mládež, stejně jako školský rozhlas, bylo pětikrát týdně. B. Pěkný vytvořil Klub zvědavých dětí.⁴⁷

V archivu Českého rozhlasu najdeme zprávu o obsazení jednotlivých oddělení v únoru 1941: „*presidiální odd. – dr. Morávek; odd. práv. a person. – dr. Remeš; intendantura – dr. Kareš; odbor hudební – K. B. Jiráček; odd. vzděl. – dr. Prokop; ref. přednáškový – ing. Paleček; školský rozhlas – dr. Heller; report. odd. – ing. Cinibus; studijní odd. – dr. Matoušek; programový propagační referát – F. K. Zeman; krátkovlnné vysílání – B. Tvrdý; domácí cenzura – J. Fořt; řed. techn. odb. – ing. Svoboda.*“⁴⁸

Jednatel Českého rozhlasu Ladislav Šourek požádal dopisem ze dne 11. března 1941 předsedu vlády, aby byl zproštěn funkce jednatele v Českém rozhlase. Současně odešel i ze služeb rozhlasu jako generální ředitel. Podle pokynu předsedy vlády se vyčkávalo, aby současně s odchodem dr. Šourka bylo uprázdněné místo obsazeno novým jednatelem. V dopise adresovaném předsedovi vlády Aloisi Eliášovi dr. Šourek uvádí: „poněvadž však dnešní směrnice pro odchod do výslužby (...) připomínají, že dosažení určitého věku musí mít za následek odchod z veřejné služby, prosím Vás, abyste mne laskavě mé funkce jednatele v Českém rozhlase zprostil...“⁴⁹

Na poradě odborných rozhlasů v Českém rozhlase za řízení ředitele vzdělávacího odboru dr. Prokopa se 22. května 1941 mluvilo o tom, že „*organizačně příslušejí nyní odborné rozhlasové intendantuře, a proto se přestěhovaly do jiných místností*“.⁵⁰ Dochovala se i zpráva, že 8. října 1941 probíhalo zjištění, kteří zaměstnanci rozhlasu jsou židovští míšenci a žijí v manželství s Židem.⁵¹ Dne 12. listopadu 1941 se objevuje zpráva o povinnosti zaměstnanců vyšší služby podrobit se jazykové zkoušce.⁵²

Dne 14. března 1942, po převzetí všech podílů Českého rozhlasu, s. r. o. Říšskou rozhlasovou společností v Berlíně, byli na valné hromadě odvoláni dosavadní jednatelé a prokuristé. Připomeňme, že po reorgani-

zaci provedené k 1. říjnu 1940 se jedinými společníky Českého rozhlasu stala Velkoněmecká říše, zastoupená říšským protektorem, a vláda Protektorátu, zastoupená předsedou vlády. Předsedou správní rady byl JUDr. Hubert Masařík, místopředsedou Lothar Scurlo z Úřadu říšského protektora, intendantem PhDr. Miloš Kareš.⁵³ Novými jednatelem byli ustanoveni intendant Ferdinand Thürmer a dr. Rudolf Petzold. Mezitím byl zřízen nový útvar Rozhlas Čechy–Morava (Rozhlasová skupina Č–M), do kterého včleněn Reichssender Böhmen.⁵⁴

Technika

Dne 18. září 1938 se ředitel technického oddělení ing. Eduard Svoboda dožil šedesáti let. Od doby, kdy u nás jako technický odborník s rozhlasem začínal, uplynulo patnáct let. Rozhlasový přijímač se stával dostupným široké veřejnosti. Dne 10. června 1938 nabízela firma Elflometa v Praze XVI **krátkovlnné americké přijímače** společnosti National Comp. Inc.: STANDART-HRO (devítitlampaový profesionální přijímač od 1,7 MC do 30 MC, od 500 do 2000 Kč), HRO-JUNIOR (od 10 do 20 m a dodatkové rozsahy), ONE-TEN (profesionální čtyřlampaový pro VKV 1-10 m), NC 100 a NC101 (dvanáctilampaový speciální profesionální přístroj).⁵⁵

Na poradách v Montreux ve Švýcarsku byly rozhlasovým stanicím Protektorátu Čechy a Morava navrženy v novém rozvrhu evropského rozhlasu tyto vlnové délky: Praha I 453,2 m, Brno I 298,2 m, Praha II 257,3 m, Brno II a Moravská Ostrava 219,6 m.

V roce 1939 sestavil ve Spojených státech E. H. Armstrong první rádiový vysílač na FM. Národní listy uveřejnily 10. února 1939 článek Dušana Policara O vyhlídkách rozšíření rozhlasu, kde se psalo, že „cena slušného aparátu se dnes pohybuje kolem 700 K. Aparát stejné výkonnosti stál před několika lety asi 1300 K. Cena aparátu, jenž musí vyhovět i těm nejnaročnějším fanouškům, se pohybuje od 1500 do 2500 K...“

Došlo i na výstavbu nových vysílačů. Noviny Prager Presse dne 6. listopadu 1938 oznamovaly, že na kopci Předina nad Dobrochovem u Prostějova začala stavba vysílače, který by měl být zprovozněn začátkem listopadu 1939. Nakonec začal s vysíláním 17. května 1940 jako vysílač Donau o výkonu 100 kW na vlně 922 kHz.

Vyvíjela se i vysílací technika. Noviny Národní střed dne 6. ledna 1940 psaly v článku R. Bakaláře Blatnerfony – stroje, které hrají, zpívají i přednášejí: „*V dnešní naší technicko-informační reportáži zavedeme naše čtenáře do nejvyšších poschodí našeho rozhlasu. (...) Rozhlasové pásmo je program zaznamenaný magneticky na ocelový pás, který se podobá filmovému pásu, s tím ovšem rozdílem, že je ocelový a pouhé tři milimetry široký. (...) Hlavice mají trojí funkci – jednak zaznamenávají, jednak vysílají (reprodukuje) a jednak také slouží k zahlazování záznamu.*“ Odpolední Národní politika v červnu 1940 se pak již zmiňuje, že ocelové pásky nelze spojovat, protože toto místo se pak projeví hlasitým klepnutím, případně poškozením přístroje. „*Proto přišel nový přístroj podobného druhu – magnetofon. I tu se používá magnetického záznamu na pásu. Ten však není z oceli, nýbrž z nehořlavého filmu, na který je nanesena tenounká vrstva kysličníku železa. Pásek je lehčí, ale hlavně – filmový proužek dá se stříhati a slepovati, podobně jako se sestřihují a slepují filmy ve filmových atelierech.*“

Telegraf ve svém vydání 25. ledna 1940 informoval pod nadpisem Zásoba pro posluchače: 80 tisíc gramofonových písniček: „*V neustálé pohotovosti čeká 43 tisíc gramodesek, tzn. na 80 tisíc nejrozmanitějších písniček od ‚sousedské‘ až k ‚hot-jazzu‘. Gramofonové oddělení v Českém rozhlasu bylo založeno 1931. Do té doby si rozhlas desky jen půjčoval ze závodu Karla Hašlera. V prvním roce trvání tohoto gramofonového archivu bylo zakoupeno 741 kusů desek. (...) Obrat desek tehdy v roce 1934 činil 50.361 kus. Potom gramofonové firmy vypověděly úvěr: zadarmo nic a půjčovala jen Ultrafon a Esta, které půjčují rozhlasu desky i dále, až dodnes. (...) Největšího obratu v gramofonovém provozu bylo docíleno v roce 1938, kdy posluchači si poslechli 66 854 desek. Koncem roku 1939 vlastní rozhlas 43 024 archivních desek. (...) Vedle desek tvrdých používá rozhlas k vysílání desky měkké, želatinové. (...) Blatnerfon (...) jeden pás stačí k vysílání celého půlhodinového programu (...) měří tři kilometry...*“

Národní práce s datem 11. května 1940 píše pod titulkem Technici a reportéři společně: „*Velmi často se používá pro reportáže zvukových záznamů. Desky polakové, vosky nebo ocelový pás, popř. magnetofon. (...) Magnetofon, na který se v posledním čase natáčí nejvíc*

reportáží, je docela nové zařízení. Zde se zapisuje na pásek z papírové hmoty a jeho maximální výkonnost je 20 minut. Tento pásek se dá, jako podobně ve filmu, stříhat a lepit.“

V roce 1940 se již hovoří o zavedení stacionárních magnetofonů a o používání magnetofonových pásků.

Dne 12. září 1940 požádal E. Hácha říšského protektora von Neuratha, aby příslušné nacistické úřady učinily opatření, jež by dokonale znemožnila českému obyvatelstvu poslouchat zahraniční rozhlasové relace. Dne 22. února 1941 sdělil von Neurath v dopise Háchovi, že souhlasí s jeho návrhem a že technicky udělají vše pro to, aby tento poslech byl znemožněn nebo alespoň ztížen. V březnu 1943 byl vydán Wolframem von Wolmerem, Goebbelsovým rezidentem v Praze, příkaz k odstranění krátkovlnných součástek rozhlasových přijímačů. Z tohoto období pochází známý termín „čerčilka“: byla to cívka, kterou si posluchači dovedli v přijímači nahradit odstraněné krátké vlny.⁵⁶

V létě 1940 se psalo o tom, že pro potřeby posluchačů v oblasti Velkoněmecké říše včetně Protektorátu a Generálního gouvěrnementu je k dispozici celkem 73 vysílacích stanic. Mezi německými vysílači byl Říšský vysílač Čechy (269,5 metru), jako vysílače Protektorátu jsou uvedeny Praha (470,2), Donau (325,4), Brno (259,1) a Moravská Ostrava (222,6), krátkovlnná stanice Poděbrady měla tyto parametry: DHE 4 A (25,34), DHE 2 A (49,92), DHE 5 C (19,79), DHE 5 A (19,70), DHE 5 B (19,58), DHE 2 B (49,75), DZB (29,87).⁵⁷

Začátkem roku 1941 byla dokončena technická rekonstrukce brněnské stanice, moravskoostravská prodloužila vysílací dobu o pět hodin denně.

V červenci 1941 vyšlo nové číslo úředního listu říšského ministerstva spravedlnosti Deutsche Justiz, v němž dr. Hilleke psal, že zákaz poslechu cizího rozhlasu se týká dvou hlavních věcí, a to poslechu rozhlasu z ciziny a pak rozšiřování zpráv, zachycených z cizího rozhlasu, které jsou takového rázu, že by ohrozily soudržnost a schopnost odporu německého národa. Je uvedeno, že výsostné území nemusí být právě státní říšské území, a jako příklad je uvedeno dovození poslouchat vysílače Holandska, Belgie, Lucemburska a obsazených polských, norských a francouzských území, ale zákaz poslechu dánských vysílaček. Vysílače Protektorátu Čechy a Morava byly označeny jako vnitřní a jejich poslech byl dovozen.

O rok později proběhla tiskem zpráva, že říšský ministr lidové osvěty a propagandy uvolnil s okamžitou platností

řadu dalších rozhlasových stanic, které smějí být poslouchány. Zároveň bylo sděleno, že zákaz poslechu nerozpoznává rozdíl mezi posloucháním cizích zpráv a cizích hudebních programů.⁵⁸

Zatím šel čas, nacistické panství se zmenšovalo. Dne 10. února 1945 zahájil v Prešově činnost vysílač Slovenské národní rady, 17. dubna 1945 začaly vysílat Košice. Od 5. května 1945 byla v činnosti západočeská vysílačka, která sedmkrát denně vysílala vlastní zprávy a přepojovala se na Prahu.

Program

Období nacistické okupace Československa „lemují“ dvě reportáže – F. Kocourka ze Dne wehrmachtu v březnu 1939 a A. Technika z příjezdu tanků Rudé armády v květnu 1945. V neděli 19. března 1939 stál František Kocourek na balkoně hotelu Šroubek na Václavském náměstí. Jeho reportáž z vojenské přehlídky německé branné moci vstoupila do dějin rozhlasové publicistiky jako smělý projev odporu proti okupantům.

Slovesné umění

Vývoj protektorátního rozhlasu má vlastně dvě období s přechodem v letech 1941–1942, spojeným s příchodem Reinharda Heydricha. Ten v tajném projevu 2. října 1941 prohlásil: „(...) veškeré počínání německých lidí v tomto prostoru musí být v této chvíli usměřováno naprosto jednoznačně, totiž tak, že vzhledem k válce a z taktických důvodů nesmíme připustit, aby se Čech v jistých věcech rozzuřil a vybuchl. I když musíme být v tomto okamžiku z jistých taktických důvodů tvrdí, musíme přesto jednat tak, aby si Čech nemyslel, když nebude mít jiné východisko, že právě nyní musí vyvolat povstání. Základní linie musí ale i při takovém jednání platit, ač nevyslovena: tedy – tento prostor se jednou musí stát německým a Čech tu již konečkonců nemá co pohledávat. (...) Musí být jednou definitivně osídlen Němci. Je srdcem Říše a nemůžeme trpět, to ukazuje německý vývoj v historii, aby z tohoto prostoru přicházely znovu a znovu rány dýkou proti Říši.“

F. Kocourek při reportáži z přehlídky německé branné moci na Václavském náměstí 19. 3. 1939

Německé úřady propagandy v Oslu, Praze, Haagu, Bruselu, Paříži a Krakově dostaly v listopadu 1941 oběžník s upozorněním, že mají být „uvědoměny všechny deníky, revue a dopisovatelé jim podléhající. (...) Máme důvody k tomu, abychom zdůraznili, že část deníků vycházejících v Říši projevuje při pojednávání o českých kulturních otázkách naprosté nepochopení českému problému. Pro psaní (...) jest zachovávat tato pravidla:

1. V zásadě není žádoucí, aby byla zdůrazňována autonomní česká kultura, to jest kultura podstatně odlišná od kultury německé. 2. Je záhodno vyvarovat se zdůrazňování českého charakteru jako slovanského společenství s Rusy, Poláky a jinými národy

slovanských jazyků. 3. S hlediska historického není žádoucí žádná zmínka o jakýchkoliv událostech, při nichž se Češi dostali do opozice proti německé říši, o hnutí husitském, panslavismu, legionářích a ČSR atd., leda by byla doprovázena žádoucím komentářem, označujícím tyto epizody za omyly. 4. Stále musí být prokazována kladným způsobem příslušnost Čechů ke kulturnímu prostoru německo-evropskému. Při každé příležitosti nutno zdůrazňovat mocný vliv, který německá kultura vykonala na českou kulturu, závislost její na německé kultuře a zejména třeba klásti důraz na kulturní německé výkony v Čechách a na Moravě a jejich vliv na kulturní činnost Čechů. 5. Je třeba stále mít na zřeteli, že Češi mluví sice jazykem slovanským, ale žili po staletí s německými kmeny vyšší kultury a v říších převážně německých, a proto ve skutečnosti patří ke kulturnímu prostředí německému a nemají téměř nic společného s ostatními národy slovanského jazyka. 6. S hlediska historického je vždy na místě připomenout období a osobnosti, kde Češi hledali a našli spojení s německou kulturou: sv. Václav, doba krále Ferdinanda I., Rudolfa II., český barok atd.“⁵⁹

Jiří Doležal⁶⁰ uvádí, že přístup nacistů k české kultuře je víceméně možné zredukovat na jeho shodu s perspektivními politickými cíli Třetí říše. Nepodařilo se zabránit, aby kultura podporovala rezistenci, ale odboj naproti tomu nezamezil, aby ji nepřítel nezneužíval. Poměr nacistů k české kultuře vycházel v zásadě ze způsobů a metod germanizace, i když je nutno uvést, že zpočátku se uplatňovala také nacionální zášť zfanatizovaných „československých Němců“. Jedním ze způsobů ovládnutí obyvatel Protektorátu byla zásada vytvářet privilegované skupiny. Nacisté na jednu stranu potřebovali českou inteligenci, na druhou stranu ji chtěli likvidovat.

Neurathova éra se soustředila na „očistu“ kulturního života, kterou doprovázely první naléhavé výzvy k české veřejnosti, aby se smířila s „říšskou myšlenkou“. Po příchodu Heydricha do Prahy na podzim 1941 a reorganizaci protektorátní vlády se tyto výzvy změnily v kategorický imperativ. V posledních válečných letech pak potřeba totální mobilizace válečného průmyslu zatlačila další prosazování „říšské myšlenky“ do pozadí.

Protektorátní ministerstvo vnitra, které se řídilo příkazy z Úřadu říšského protektora, zakazovalo kulturní

počiny po přezkoumání autora a textu, ale podezření vyvolávala i režie a dokonce i to, jak který herec danou postavu pojal. Od léta 1940 byli vyřazeni angličtí a francouzští autoři s výjimkou Shakespeara, Shawa a Bizeta. Kromě toho se nesměly uvádět polské, řecké, jugoslávské a sovětské hry. Po vypuknutí války se Sovětským svazem pak nesmělo být veřejně provozováno nic, co mělo ruský původ nebo ruskou tematiku. Na podzim 1941 byl zakázán i Shakespeare a Shaw, ale i díla německých klasiků jako například Schillerův Don Carlos a Vilém Tell. V rozhlasu se nesměla objevit slova demokracie, právo, republika, vypouštěly se repliky, ve kterých se mluvilo o lepších časech. Neuváděla se ani jména národů, které byly ve válečném stavu s Říší.

V rozhlasu se v tomto období uplatňovalo zejména pásmo krajové a národopisné, pásmo s historickou tematikou či pásmo přírodovědné. „*I v těch nejhroších letech najdeme ono drobné vlastenecké snažení programových pracovníků v době okupace. I tehdy dokázalo po kapkách a troškách dodávat sílu, kdy slova i hudba kličkovaly mezi oficiální propagandou a vylhanými zprávami z vůdcova hlavního stanu. Přes silné omezení tvůrčí svobody stoupá počet uváděných českých her, Smetanovy hudby a přednášek o krásách vlasti, venkova. V návratech do historie, k rodinným kořenům, k tradicím, k české krajině se snaží dát rozhlasové pracovníci sílu a víru svým posluchačům.*“⁶¹

František Kožík vzpomíná, jak se rozhlas usilovně snažil povzbudit posluchače: „*Začalo to vlastně, když nacisté obsadili brněnskou stanici. Českému vysílání bylo povoleno deset minut recitace českých veršů a ředitel svěřil ten program mně. Sestavil jsem pásmo, Němci tehdy ještě jaksí neovládali tu naši tajnou řeč, kterou jsme se dorozumívali. Dal jsem pod tím hrát „Přijde jaro přijde, bude zase máj...“ a mělo to mezi posluchači až nebezpečný ohlas. Já jsem samozřejmě byl také činný literárně a moje knížka *Básník neumírá* (původně se jmenovala *Národ neumírá*), kterou jsem se snažil taky tak jínatálně posilovat čtenáře, byla cenzurována velkými škrtky. Byl jsem pozván na gestapo a vyslýchán a známí mě upozornili, že jsem se dostal do evidence gestapa a snažili se mě dostat z Brna. Po dohodě s K. B. Jirákem jsem musel přejít do pražského oddělení zábavných pořadů a skutečně brzy potom si gestapo pro mě v Brně přišlo. Naštěstí pracovalo oddě-*

leně od pražského a v Praze jsem měl už nové přátele. Byl to zejména dr. Očadlík, který okamžitě přišel s falešným lékařským vysvědčením, že mám astma, a odeslali mě z rozhlasu do té doby, než se podařilo v Brně moji kartu z evidence gestapa zlikvidovat. Z toho zábavného pořadu jsem byl brzy přeřazen do literárního oddělení, kde jsem se po odchodu dr. Vladimíra Müllera do divadla Uranie stal místo něho dramaturgem. Dělal jsem to, co mě působilo největší radost, to je dramaturgii rozhlasových her. Těšilo mě nejen sám psát, ale i vydupávat ze země rozhlasové autory. Šlo o to hlavně vyplnit program co nejvíc českým repertoárem, abychom nemuseli přijímat ten, který nám posílali Němci z nějakých centrál. A to se podařilo, protože kromě Goetha jsme opravdu všechna ta léta vysílali český repertoár a většinou od nových mladých autorů, což se protáhlo potom i po osvobození. V dramaturgickém literárním oddělení jsme byli vlastně dva s Jaroslavem Janovským.“⁶²

Autoři rozhlasových her se snažili využít příležitosti vzdáleného kontextu k nápovědím a narážkám, které si český posluchač snadno a ochotně dešifroval v souvislostech své denní reality. Posluchač žil ve společnosti, která byla maximálně roztříštěna, zbavována svého povědomí soudržnosti a sounáležitosti, vytrhávána ze svých kořenů.

Dne 5. ledna 1940 byl vysílán rozhlasový román J. R. Marka a Jana Weniga *Žlutá růže Josefa Mánesa* v režii Václava Sommera. V deváté kapitole Eduard Kohout v roli Mánesa sní o svém orloji, kde se budou proměňovat obrazy měsíců: „*A zase znovu dokola. Těch dvanáct terčů měsíců ve velikém kotouči roku bude zářit jako dvanáct sluncí kolem slunce v neměnné podobě. Apoštolové budou nad nimi chodit a žehnat poutníkům ze všech koutů vlasti, a ti se budou do těch terčů dívat jako do zrcadla svého života.*“

Lidé žili ve světě neustálých kontrol, střežení objektů, zásob, docházky, ve světě orientovaném na současný čas a běžný den bez nejmenšího poměřování s vyššími měřítky.

Ve hře Zdeňka Jirotky *Hvězdy nad starým Vavrouchem*, vysílané v režii Josefa Bezdičky 19. srpna 1944 a 11. března 1945, František Filipovský v roli starého Vavroucha, hlídače obecního sadu, kterému kolemjdoucí učitel udělá

přednášku o hvězdné obloze a on se v důsledku toho sebere a jde ze sadu domů, při vyšetřování tohoto poklesku říká: „Když potom pan učitel odešel, lehl jsem si na klády a díval se do těch hvězd, až se mi hlava točila a nevěděl jsem, jestli tak blikají samy od sebe nebo proto, že mám v očích slzy. A tak mi najednou všechno to naše lidský trápení připadalo tak malicherný a bezvýznamný a řekl jsem si, že je strašlivá pitomost hlídat v tom nekonečném vesmíru nějaký švestky. Tak jsem šel domů.“

Tisíce lidí měly své milé a své příbuzné ve věznicích, v koncentračních táborech, na nedobrovolné práci v Německu, ale i v zahraniční emigraci a jejich denní starostí byla naděje na jejich budoucí návrat.

Právě jim byla určena optimistická předpověď návratu vědvy z dalekého zajeří, kterou vyslovil Jaroslav Průcha v roli Daniela Berndta v rozhlasové hře Stanislava Lahodného Hádání z marnosti, vysílané v režii J. Bezdíčka 26. září 1944 a 11. února 1945: „Věřím pevně, že jednou se zrodí den v podobných červánkách, jako jsou v této chvíli nad naším hradem, den, který přivede konečně vévodu Jana k našemu padacímu mostu. Pak budou znít trouby a lid přijde z podhradí s písněmi, aby se radoval nad svým pánem.“⁶³

Hudební vysílání

V hudbě se uplatňovala nacistická cenzura o něco později, uvádí J. Doležal⁶⁴. Striktní příkazy, redukující program českého hudebního života, vyšly k 30. dubnu 1941 a obsahovaly 7 zcela a 66 částečně zakázaných autorů, k tomu 59 titulů hudebnin a 35 gramofonových desek. Z hudebního života byli vyřazeni Židé, a to jak skladatelé, tak i výkonní umělci. Zakáz se týkal i árií, jestliže použili textu židovských autorů. Z českých skladatelů byl zakázán například Bohuslav Martinů, Rudolf Friml a Jaroslav Ježek.

Hudební vysílání, zejména práce Mirko Očadlíka při prezentaci a výkladech národní klasiky, a zvláště souhrnné uvedení celého díla Bedřicha Smetany ke 120. výročí jeho narození, mělo velký vliv na posluchače. M. Očadlík uvádí, že jednou z metod českého rozhlasu za Protektorátu, kdy bylo nařízeno, že české hudby smí být jen 50 %, bylo vykazovat pětiminutovou Mozartovu ouverturu proti celé Smetanově opeře. „Nebylo nikoho, kdo by byl tyto metody českých rozhlasových pracovníků zrazoval, neboť soubor těch, kteří věrní zůstali příkazům národní cti a myšlenky národní zachovy,

dovedl učiniti obrannou zeď proti několika odrodilcům nebo zrádcům.“⁶⁵

V roce 1944 rozhlasoví pracovníci bohatě využili dvojí výročí Bedřicha Smetany (narozen 1824, zemřel 1884) a uvedli velké množství pořadů vztahujících se k této klíčové osobnosti českého hudebního života.

Zpravodajství

Monopolizaci informací doprovázela izolace české kultury od ostatního světového vývoje. V oblasti politického zpravodajství byla sice tato situace částečně vyrovnávána poslechem – nutno podotknout, že trestaným smrti – zahraničního rozhlasu a četbou ilegálního tisku, ale ani to nemohlo zabránit zprůtrhání kontaktů se světem. Do roku 1942 byla v podstatě provedena základní „očista“ české kultury. Přesto tímto rokem další zákazy ani perzekuce českých vzdělanců neskončily. Nacisté se přiblížili k uskutečnění svého prvního záměru – proměnit českou kulturu v pouhou skořápku vyplněnou jejich vlastní ideologií.⁶⁶

Nacisté věnovali hlavní pozornost zpravodajství. Poměrně větší volnost byla v publicistice. Byly sice vydány příkazy a programové směrnice, ale jejich provádění nebylo přísně sledováno a často stačily jen kvantitativní přehledy. Tak přednáškový odbor plnil úkol věnovat stále stupňovanou pozornost německé tematice tím, že se soustřeďoval na vztahy mezi českou a německou kulturou v minulosti.⁶⁷

Brzy došlo k podstatným změnám v rozhlasových pořadech – zprávy ČTK začali číst rozhlasoví hlasatelé, nikoli hlasatelé ČTK. Byli propuštěni všichni zaměstnanci neárijského původu a k mikrofonu také již nebyli zváni neárijské účinkující. Z programů byli podle „příkazů doby“ vyloučeni autoři a skladatelé židovského původu.

Reportáž

Dne 3. srpna 1940 informovalo České slovo v článku Reportéři našeho rozhlasu: „V rozhlase rozlišujeme dvojí formu reportáže: reportáž bezprostřední, vysílanou bez přípravy přímo z události a z místa, a potom reportáž připravovanou, stylizovanou, pro kterou se sice nahrají na desky zvuky a hovory na místě samém, ale jinak se reportáž vysílá z atelieru, je předem napsaná, účinkují v ní herci atd. Režisér dr. Václav Růt byl získán prof. dr. O. Matouškem, ale záhy jeho čin-

nost začala ukazovat samostatnou tvářnost. (...) Experimentoval, (...) vznikla forma naukové reportáže. Je to pásmo výjevů, vyprávění, zvuků, scének, které se dá dobře srovnat s krátkým filmem. Autor pásma zpravidla přinese jen odborné podrobnosti, kdežto rozhlasová forma je výsledkem spolupráce s autorem a režie pak patří výhradně Růtovi. Účel naukových reportáží je vzdělávací, nikoli reportážní. Pásma mají rychlý spád a proměnlivost, mnoho částí je natočeno na místě samém. F. K. Zeman pečuje zase o naše kraje a národopis. Výsledkem jsou krajská pásma, která sám režuruje a z velké části také píše. Ing. Josef Cincibus pracoval krátkou dobu jako hlasatel. Od roku 1935 hlásil stovky přímých improvizovaných reportáží z domova i ciziny. Dnes má na starosti celé reportážní oddělení i reportáže sportovní. Jeho přímými spolupracovníky jsou reportéři M. Disman, dr. Franta Kouček, E. Vrba aj. Do odboru ing. Cincibuse spadají také pásma Z reportérova mikrofonu a Z reportérova zápisníku, která většinou připravuje, píše a řídí čilý mladý pracovník Alfredo Technik.⁶⁸

Pásma a cykly

V únoru roku 1939 zavedl pražský rozhlas pravidelná týdenní vysílání věnovaná českému venkovu. Na těchto krajských půlhodinách spolupracovaly také stanice brněnská a moravskoostravská. Pásmem o rodném kraji Vítězslava Hálka, jež bylo uvedeno 7. října 1944, dosáhly jen pražskou stanicí vysílané pořady dvou set.

V dubnu 1939 se rozhlas rozhodl vyhradit pravidelnou nedělní literární půlhodinku propagaci dobré knihy, především české, a podle toho také nazval relaci Česká kniha. Pod tímto titulem byly sloučeny tři relace, které dříve byly roztroušeny v pořadech týdne – Hlasatel dobrých knih, Nové knihy a Četba. Hlasy domova byl název nového pravidelného vysílání, které přispělo do nedělního pořadu. Po poledních zvonech zazněl přednes typické české básně nebo úryvek z povídky či románu, kde se autor vyzpovídal z lásky ke své vlasti, národu, a na mluvené slovo pak navázal úryvek hudební skladby nebo národní píseň téhož charakteru.

Dne 9. dubna 1939 se v rozhlase pro průmysl, obchod a živnosti objevila první reportáž z cyklu určeného pro kožedělný průmysl a živnosti. Byla to návštěva ve Státní koželužské škole v Hradci Králové. Dr. Zdeněk Wirth

zahájil týž den řadu přednášek Procházky Prahou od dneška do pravěku. Od 30. dubna do 29. května 1939 uvedlo Národní divadlo spolu s Českou filharmonií a Českým rozhlasem devět vybraných děl v rámci cyklu Pražský máj.

Dne 12. června 1939 byl zahájen Rok nočních rozhlasových koncertů české hudby. V červnu až srpnu téhož roku se uskutečnil cyklus čtyř pásmových pořadů Mirko Očadlíka Má vlast – Smetanovy symfonické básně, sestavených z české hudby a básní. Slavné scény ze slavných dramát byl cyklus výňatků ze základních děl světové dramatiky, který byl zahájen 22. září 1939 ukázkami ze Sofoklovy Antigony. Celkově lze říci, že v této době stoupl o více než pětinu počet rozhlasových her, bylo mnohem více koncertů a podařilo se realizovat i souborné provedení Smetanových děl.

Podobně tomu bylo i v dalším roce. Jiří Valja v lednovém vydání novin Zlín psal, že „rozhlas potřebuje asi čtyři hry do týdne, ale dobrá rozhlasová hra se objeví sotva jednou za měsíc. Proto vznikla náhražka, rozhlasová dramatizace, která brzy předčila rozhlasovou hru.“ Rozhlas však také bavil. Nejsnáze to šlo s hudbou, ale „rozhlas bohužel neumí ještě hudbu dobře uvádět vtipným technickým a slovním aranžováním.“ Hudba se dělila na vážnou (umělecky nejnáročnější díla), populární (nejpřístupnější díla předních, umělecky uznávaných skladatelů) a lehkou (díla napsaná jen pro zábavu). Z celkového množství připadala na každé z těchto odvětví jedna třetina. Nevysílalo se však příliš mnoho vážné hudby a dlouhé koncerty, aby se neodradili posluchači. Na českou hudbu připadala nadpoloviční část hudebních programů.

Ale rozhlas i vzdělával a vychovával. Do oblasti vzdělávání se řadily i reportáže, literární pásma či vysílání školského rozhlasu. Například 3. října 1939 byl zahájen kurz italštiny, který se vysílal vždy v úterý v 18 hodin z Prahy. V lednu 1941 rozhlas zahájil kurzy jednoduchého účetnictví. Od 15. června 1944 rozhlas vysílal pravidelně dvakrát týdně, a to vždy v pondělí a ve čtvrtek, opakovací kurzy němčiny pro začátečníky.

V březnu 1940 byla vyhlášena sbírka na pomoc obětem velké povodně na českých řekách. Akce, která trvala dva měsíce, vynesla milionové částky.

V roce 1941 bylo v dramatické oblasti vysíláno pražskou stanicí celkem 94 her, z toho 41 her rozhlasových, 34 her divadelních a 19 dramatizací. V pořadu literárním

bylo vysíláno 62 besídek, 40 besídek Česká kniha, 27 literárních pásem, 32 fejetonů a 22 nedělních sloupků. V roce 1942 bylo vyrobeno 65 rozhlasových her, roku 1943 to bylo 76 her, a v roce 1944 pak 92 rozhlasových her.⁶⁹

Ve snaze o obohacení a zpestření rozhlasového vysílání se rozhlas vrátil k tzv. smíšeným programům. Obsahovaly v pestré směsici drobné, přístupné orchestrální a sólová skladby nejrůznějšího typu, od „perliček“ hudby umělecké až k dobré hudbě taneční, písni a písničky veselé i náladové, recitace veršů, causerie i humoristické vložky, vše sjednoceno průvodním slovem v souvislé pásmo. Tyto pořady se vysílaly pravidelně jednou týdně v různých časových dobách. Například 20. února 1944 se vysílalo pásmo o vzniku České besedy.

V pořadech Doba–práce–události vyprávěli čeští dělníci pracující v Říši o svém životě za hranicemi Protektorátu, o své práci, zábavách a radostech, a posílali vzkazy známým nebo kamarádům. Tento pořad vysílalo každé druhé pondělí v roce 1942 Brno. 3. května 1942 byl rozhlasovými projevy (mj. ministra vnitra Richarda Bienerta) zahájen Týden lidového zdraví. Měla to být zdravotně výchovná akce pro nejširší vrstvy obyvatelstva.

Odborné rozhlas

Pro školní rok 1942–1943 připravil **školský rozhlas** novou časovou i obsahovou organizaci. Začal vysílat své pořady denně (kromě neděle) všemi českými stanicemi v 10.00–10.30 hod. O vysílání pořadů se dělily Praha, Brno a Moravská Ostrava pravidelně podle svých provozních možností. Aby byl povzbuzen smysl pro sportovnost u školní mládeže, vypsali Svaz sportovních klubů Dni sportovní (30. října 1942) soutěž o nejlepší rozhlasovou hru pro mládež s námětem sportovní. Soutěž byla obeslána 217 pracemi. První cena nebyla udělena, porota zato rozšířila se souhlasem Svazu sportovních klubů počet oceněných prací o jednu třetinu a dvě čtvrté ceny. Tři vybrané hry vysílal rozhlas pro školy a pro mládež již 27., 29. a 30. října 1942.

Hospodářský rozhlas zavedl od listopadu 1943 dvě nové hlídky, určené službě podnikům. První hlídka se vysílala od 3. listopadu 1943 a byly to bezplatné odpovědi na četné dotazy. 10. listopadu 1943 byla uvedena druhá hlídka Co se jinde osvědčilo.

Samozřejmě, že se nezapomínalo ani na **sport**. Rozhlas se například zúčastnil I. velké automobilové soutěže cestovních automobilů, uspořádané Národním autoklubem Čech a Moravy, reportáží ze startu 30. června, hlášením z Luhačovic 1. července a reportáží z příjezdu do cíle 2. července 1939. S rozhlasem se posluchači vypravili na zimní mezinárodní hry v Garmisch-Partenkirchenu, v únoru 1940 rozhlas připravil přenosy z lyžařského mistrovství Čech a Moravy na Pustevnách, ale do sportovní rubriky můžeme zařadit i šachový turnaj, který byl rozhlasem vyslán. V dalších letech vysílal rozhlas například přenosy z plaveckého mistrovství Čech a Moravy, zahájeného 1. srpna 1941 na stadionu pod Barrandovem, z Letních her (sudetské mistrovství) 10. srpna 1941 na pražské Spartě, z atletického mistrovství na Strahově (zahájeno 10. července 1943) či přenos ze sportovních her pořádaných na Strahově Kuratoriem pro výchovu mládeže.

Politická oblast

Mnohem obtížnější situace byla v oblasti politické, kde bylo velice nesnadné vybírat jiná než okupanty vyžadovaná témata. 11. dubna 1939 se uskutečnil přenos z Rudolfiny u příležitosti založení Národního souručenství s projevy E. Háchy, A. Hrubého a A. Eliáše. Dne 8. listopadu 1941 byl vyslán projev státního prezidenta Háchy, v němž zazněla výzva k loajalitě vůči Říši. Projevy prezidenta, prohlášení vlády Čech a Moravy a zvláště ministra Moravce byly základem politického vysílání. Dne 12. července 1942 se uskutečnil například přenos z oslav 70. narozenin prezidenta Háchy na Hradě za účasti K. H. Franka, K. Dalugeho, Lammerse a protektorátní vlády.

Rozhlas začal vysílat politické skeče, které měly být „*stručným dějepisem událostí, jež šly světem*“⁷⁰. Pro nacistických politických skečů byla v českém protektorátním rozhlase celá řada. Nejintenzivněji se vysílaly v letech 1941–1942 a většinu z nich psal Josef Opluštil. Písnové texty zajišťovala autorská značka „erjé“, což byl podle všech indicií osvědčený šéfredaktor Vlajky Julius Puchmayer. Hudbu – místy drze „vypůjčenou“ od původních autorů – skládal Oldřich Šmatera. Snad nejznámějším skečem se staly Hvězdy nad Baltimore. V nich byl přinucen účinkovat Vlasta Burian a díky tomu stanul po válce před soudem.⁷¹

Skeč Hvězdy nad Baltimore (1941)

„Novinka našeho rozhlasu: politický skeč“ byl titulek noviny Venkov (8. listopadu 1941). V článku se psalo, že „jž před týdnem byl vyslán politický skeč Jos. Opluštla Pan Čěšpiva se osvobodil, zítra v neděli je další skeč, nazvaný Haló, volá vás Londýn a v pondělí 10. t. m. večer uslyšíme od téhož autora další aktuální skeč. Český rozhlas vysílá tyto časové politické skeče pravidelně v neděli, v pondělí a ve středu v rozsahu večerních pořadů.“ Lidové noviny ze dne 18. listopadu 1941 ohlašovaly: „17. 11. ve 20.20 skeč Celý svět se směje – píše redaktor Josef Opluštíl, satirické písňové vložky pro tyto skeče Jos. Erjé.“

V roce 1942 se ozvalo i hlášení: „Pozor, očekáváme zvláštní zprávu!“ Tyto zvláštní zprávy se staly trvalou rozhlasovou institucí. Obvykle to byly zprávy z Hitlerova hlavního stanu, které seznamovaly veřejnost ihned a mimo pravidelnou dobu s významnými událostmi a sděleními vrchního velitelství branné moci. Dne 27. května 1942 byla odvysílána zpráva o atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha, následně zprávy o popravených za schvalování atentátu, 18. června zpráva o dopadení a zneškodnění atentátníků v kostele Karla Boromejského.

Zatímco státní prezident Emil Hácha pronesl štědrovečerní projev, ministr školství a národní osvěty Emanuel Moravec pronesl do rozhlasu 1. ledna 1943 projev novoroční. Dne 26. února 1943 se uskutečnil přenos z Lucerny z manifestace českého národa za konečné vítězství Říše. 26. prosince 1943 pak státní prezident Hácha přijal na lánském zámku přední pracovníky pražského rozhlasu.

S tím, jak území Protektorátu poznávalo hořkost války, zpravodajství prodělávalo změny: 14. února 1945 byla vysílána zpráva o leteckém útoku na Prahu, 21. března 1945 zpráva o leteckém útoku na Vysočany, Libeň a Kbely, 30. dubna 1945 byl vyslán rozhlasový projev K. H. Franka k českému národu.

Nacisté pátrali v české společnosti po lidech, kteří byli ochotni s nimi spolupracovat. České fašisty s jejich politickými ambicemi nemínili k moci v Protektorátu připustit. Ideální tedy byli ti, kteří pouze plnili jejich příkazy a kromě osobních kariéristických cílů nesledovali žádnou vlastní politickou linii. Vhodné typy našli mezi některými novináři a publicisty, kterým byli ochotni tolerovat i jejich předcházející politické postoje. Pro ně pořádali tiskové konference, instruktáže a organizovali různé zájezdy. Ukazovali jim poražené Polsko, pobořená francouzská města, vozili je na východní frontu a podobně. Mezi pracovníky rozhlasu se našli kolaboranti, z nichž mnozí využívali situace ke služebnímu postupu. Mnoho zaměstnanců bylo nuceno odejít, jiní odešli ze služeb rozhlasu sami. Zbývající, kterých byla většina, se snažili udržovat národní sebevědomí v mezích daných současnou situací.

Německé vedení rozhlasu neváhalo zneužít pro své propagandistické záměry osvědčené české redaktory. Bylo si dobře vědomo, že kolaboranti jako Kříž a Vajtauer nejsou pro jejich záměr použitelní, protože nejsou špičkovými redaktory, a navíc nikoho nepřesvědčí. Nejmarkantnějšími případy zneužití českých redaktorů k tzv. politicko-propagačním výpravám bylo vyslání F. Kožíka do Katynu a J. Cincibuse na Slovensko.

František Kožík se z příkazu německého vedení zúčastnil v dubnu 1943 cesty evropských kulturních pracovníků do Katynu, kde Němci objevili hroby polských důstojníků, zavražděných z příkazu vedení sovětských komunistů. Němci obviňovali z masakru Rusy, Rusové Němce (svou odpovědnost přiznali Rusové teprve v roce 1990). Kožíkova zpráva byla odvysílána 30. dubna 1943.

V otřesném svědectví velmi podrobně líčil celý průběh cesty až k hrůznému nálezu:

„Zelený porost se najednou hloubí do velkého hrobu; půda je písečná a žlutě svítí. Na dně vidíme mrtvá těla v polských uniformách, čelem dolů. Písečná půda těla mumifikovala; nerozpadávají se, jsou tuhá a plochá. (...) Vyproštěné mrtvé vynášejí muži polského Červeného kříže ven, na improvizovaný stůl, kde vojenský lékař, universitní profesor Buhtz, zjišťuje stereotypní příčinu smrti, ránu v temeni.“⁷²

Nikoho přímo nevinil, pouze citoval slova prof. Kozlowského:

„Bylo by přece tak lehké obrátit německou propagandu naruby. Stačilo by, kdyby Moskva řekla, kde se zdržuje té doby Smoravinski a jeho důstojníci. Proč to neřekne?“⁷³

V říjnu 1944, po porážce povstání na Slovensku, potřebovala německá propaganda natočit reportáž o zvěrstvech páchaných partyzány. Původně vytipovaný redaktor V. Šimáček doložil lékařským potvrzením, že nemůže absolvovat náročnou cestu. Volba Němců padla na reportéra J. Cincibuse, přestože neměl jejich důvěru (dokládá to svědectví K. Remeše z 29. dubna 1946⁷⁴). Dalšími rozhlasovými účastníky cesty byli technici Kazda a Pelesný a řidič Tesárek. K obsahu reportáží udělil redaktorům instrukce zástupce protektorátního ministerstva lidové osvěty Leitgeb. V Banské Bystrici čekali předem připravení svědci, natáčení probíhalo pod stálou kontrolou Leitgeba a šéfa technického provozu Adolfa Luniaka, člena SS. Cincibusovy reportáže byly pro Němce zklamáním, i když byly v Praze sestříhány, aby byly alespoň částečně použitelné. A. Kříž je označil za reklamu pro partyzány, J. Cincibus dostal důtku za neschopnost a po svém zatčení v březnu 1945 byl při výslechu na gestapu obviněn ze sabotážního počínání na Slovensku.

Přestože výsledky obou cest byly pro německé vedení zklamáním a nesplnily jeho propagandistické záměry, jak F. Kožík (kterému přitížilo i udělení Národní ceny v roce 1942), tak J. Cincibus se museli po válce obhajovat.

Na desce vestibulu Českého rozhlasu na Vinohradské třídě jsou jména těch rozhlasových pracovníků, kteří za svoji odbojovou činnost položili životy. Již na jaře 1939 se v rozhlase vytvořil ilegální výbor (rozhlasový výbor programových pracovníků a závodní rada soustřeďující

Desky obětem války na budově Českého rozhlasu

techniky a zaměstnance rozhlasu), který koordinoval některé akce odbojového hnutí. Díky tomu byl rozhlas v květnu 1945 připraven sehrát rozhodující roli v průběhu povstání.

Posluchači

Po březnových událostech 1939 nastal mírný přírůstek posluchačů. Rozhlasový věstník Náš rozhlas uvádí: „(...) v měsíci březnu se jeví mírný přírůstek posluchačů ve všech oblastech Čech i Moravy (9049 posluchačů). K 31. březnu 1939 měly naše země 714 351 posluchačů.“⁷⁵ O měsíc později pak psal: „V Čechách a na Moravě bylo celkem 721 707 platících posluchačů rozhlasu. Z toho více než jednu čtvrtinu činí pražští posluchači, jichž jest 183 504.“⁷⁶ Jiný údaj uvádí, že

v srpnu 1939 přibýlo 4824 koncesí rozhlasových posluchačů. Celkem pak bylo 741 890 rozhlasových koncesí, z nichž na pražský obvod připadalo 427 111.⁷⁷

Od 1. června 1940 nastala úprava rozhlasových poplatků. Dne 1. března 1941 byl vydán v Praze domovní řád, jímž se zakazovalo užívat elektrické přístroje, které ruší posluchače rozhlasu. Od 1. dubna 1944 bylo rozhodnuto, že od rozhlasového poplatku mohou být osvobozeny také rodiny alespoň se třemi nezletilými dětmi, majícími nárok na poskytování výživy, jejichž příjem ovšem nepřesahuje určité meze. Podobné výhody byly přiznány i vdovám alespoň se dvěma dětmi.

Od 24. července 1943 zavedl Velkoněmecký rozhlas noční vysílání na přání vojáků a dělníků. V Českém rozhlasu v té době na dobrou noc zazněla písnička provázená melodic-

kými údery půlnočního zvonu. Správný čas byl v rozhlasě vysílán mezi 6.00 a 8.00 hodinou každou čtvrt hodinu a pak v 9.45, 11.00, 12.00, 13.00, 17.00, 19.00 a 22.00 hod. V neděli pak mezi 6.00–7.00 hod. každou čtvrt hodinu, potom v 10.00, 17.00, 19.00 a 22.00 hod.

V roce 1944 se pražské obyvatelstvo „znovu upozorňuje, aby napříště v případě vypnutí vysílače Čechy nebo vysílače Praha pro přiblížení se nepřátelských letadel ponechalo své přijímače nařízené na uvedené vysílací stanice, poněvadž podle náletové situace budou na těchto vlnách oznamována důležitá sdělení místního vedení protiletectvé ochrany“.⁷⁸

Vysílání do českých zemí ze zahraničí

Archivní materiály ukazují, že v **lednu 1939** česky vysílaly **Moskva** a **Polsko**, slovenské relace měla **Budapešť**, **Vídeň** a **Lipsko**. Francouzská vláda povolila ještě před vypuknutím války jednou týdně slovenské vysílání ze štrasburské vysílačky. Jednalo se i o českých relacích, ale ty povoleny nebyly. Mimoto v červenci 1939 zahájila vysílání pro Československo, respektive pro krajany v Americe na krátkých vlnách **bostonská stanice W-1-XAL**. Vysílala zpočátku dvakrát týdně – v úterý a v pátek, později, po změně vlnových délek a vysílacích časů, začala vysílat denně.

Ivan Štoviček⁷⁹ sice píše, že naše první české vysílání se ozvalo z Krakova a že u jeho kolébky stál dr. Ritz-Radlinský, ale tato zpráva není ověřená. Z několika míst je naopak zřejmé, že pravděpodobně v červnu 1939 zavedl každodenní české zpravodajství katovický rozhlas. Ve zprávě, kterou zaslal do zahraničí 6. června 1939 redaktor Antonín Pešl, významný pracovník ilegální organizace Politické ústředí, se mimo jiné říká, že „katovický rozhlas začal česky v pondělí. Staral se o něj hodně asi zdejší ‚mladík‘ Wieźbański. Má prý jej řídit Kahánek, o němž rovněž je málo známo.“⁸⁰ Vysílalo se odsud nejpozději do obsazení stanice nacisty, což se stalo 4. září 1939. Zmíněné tvrzení potvrzuje i zpráva z Newyorských listů, které v červnu psaly, že Katovice zahájily české relace.⁸¹

Dne 6. listopadu 1941 vyšlo provolání protektorátní vlády k českému obyvatelstvu: „Budte hluší k zahraničnímu rozhlasové propagandě! Emigrace nemá právo mluvit do našich domácích vnitřních věcí. (...) Vláda odmítá vměšování české emigrace vedené Benešem do našich věcí a zvlášť štvání zahraničního rozhlasu. (...) Vláda vás varuje – důrazně: buďte hluší.“ Prohlášení bylo vysíláno rozhlasem 5. listopadu 1941 v 19.22 hodin, výňatky z projevu byly i na plakátech. Toto prohlášení navrhla vláda už 30. října, ale K. H. Frank určil, že se objeví až 6. listopadu 1941. Avšak již 26. července 1940 večer byl vysílán v mimořádné rozhlasové relaci oficiální projev Národního souručenství, kde se upozorňovalo na prohlášení vlády Protektorátu z 25. července 1940 o neodpovědné činnosti české emigrace v Londýně.⁸²

Vysílačky s českými relacemi se po skončení válečných operací v Evropě postupně odmlčovaly, a tak v **prosinci 1945** vysílala **Moskva** česky a slovensky na krátkých vlnách, **Londýn** na středních a krátkých vlnách, **Kanadu** bylo možno zachytit denně mimo neděle na krátkých vlnách, kde vysílal také **Bělehrad**, **New York** a **Stockholm**. **Sofie** vysílala na střední vlně, **Paříž** na dvou středních a na krátkých vlnách.

Tajné vysílačky

Již před válkou se začaly používat tajné vysílačky. Zatímco oficiální, státní propaganda byla považována za „bílou“, tajná, podvratná nesla název „černá“. Tajné nacistické vysílačky pracovaly většinou pod falešnými jmény a obracely se k určitým skupinám obyvatelstva nebo anonymně působily nesprávnými, štvavými a pomlouvačnými hlášeními. Tím šířily chaos mezi lidmi, vyvolávaly paniku, dezorganizovaly státní aparát a paralyzovaly obranné akce armády napadené země. Je velice obtížné dát dohromady přehled všech tajných vysílaček. Zajímavou knihu o této problematice napsali autoři Ježek a Šebánek⁸³, ale řada údajů je zde neověřená a někdy i nesprávná. Všimají si většinou tajných vysílaček na Západě, ale je možno tvrdit, že Sovětský svaz se svým spojencům v „černých vysílačkách“ v průběhu války nejen vyrovnal, ale v některých jednotlivostech či časových oblastech je i předčil.

Na půdě Velké Británie se měl objevit i český tajný vysílač. Podle noticky, kterou autor této stati zaznamenal před léty v týdeníku Svazu protifašistických bojovníků Hlas revo-

luce, začal vysílač Nazdar fungovat 13. března 1941 a měl několikrát týdně budit dojem, že jde o černou vysílačku, pohybující se po území Protektorátu. Odposlechové zprávy gestapa hovoří o českých pořadech vysílačky Svobodná Jugoslávie a o slovenském vysílání Křesťanského rozhlasu.

V prosinci 1944 se objevil rozhlas pro obležené vojáky wehrmachtu u Dunkerque i u našich západních jednotek. Československá polní vysílačka se zapojovala ve vhodné době do vln říšskoněmecké stanice a oznamovala, kdy bude vysílána pošta pro německé vojáky a námořníky v obleženém Dunkerque.

Govorit Moskva

Zpočátku existovalo české vysílání pouze ze Sovětského svazu, které se mělo podle některých zpráv na nějaký čas v době před napadením Sovětského svazu odmlčet.⁸⁴ Interní sborník moskevského rozhlasu **K historii sovětského rozhlasového vysílání do zahraničí** uvádí, že velkou popularitu mělo české vysílání po napadení SSSR.⁸⁵ Objem vzrostl na 3 hodiny a 15 minut denně (šest půlhodin a jedna čtvrt hodina). V 8.00 hod. moskevského času se vysílal patnáctiminutový pořad, další byl ve 14.00 a poslední v jednu hodinu v noci. Od října 1941 do prosince 1942 se vysílalo do okupovaného Československa nejen z Moskvy, ale i z Kujbyševa.

Po napadení Sovětského svazu se z Moskvy ozývalo nejen oficiální státní vysílání, ale i tajné **vysílačky Kominterny**. V rámci Kominterny – a později zvláštního Mezinárodního institutu pro politiku – měly svoje tajné vysílačky i komunistické strany. **KSČ** měla k dispozici **tři tajné vysílače** – v češtině, slovenštině a němčině. Dne 27. července 1941 se poprvé ozval český vysílač **Za národní osvobození**; 14. října zmlkl a ozval se až po evakuaci do Ufy 24. října. Dne 10. listopadu 1941 se ozvalo německy: „*Pozor! Zde je sudetoněmecký svobodný vysílač! Říkáme každý večer pravdu o zločinné válce a fašistické cizácké nadvládě!*“ A konečně 24. listopadu 1941 se také z Ufy ozvala třetí tajná vysílačka Komunistické strany Československa. V 19 hodin mohli posluchači zaslechnout slova „*Čujte, čujte! Tu slovenská vysílačka Za slovenskou slobodu na vlně 30,64 stoín metra.*“⁸⁶

Je třeba rozlišovat státní a stranické vysílání, což byly dva různé „podniky“, i když se zdá, že do určité

míry spolupracovaly. Státní vysílání z Moskvy – a jeden čas i z Kujbyševa – vyjadřovalo státní sovětskou linii a podléhalo sovětskému rozhlasu. Stranické vysílání podléhalo KSČ a Kominterně. Je ovšem faktem, že řada mluvčích vystupovala jak ve státním rozhlase, tak i v tajných vysílačkách.⁸⁷

Ici France

Po zahájení druhé světové války bylo slovenské vysílání ve Francii rozšířeno o české zpravodajství a od 7. října 1939 dostal „československý odboj“ k dispozici denně tři hodiny ze silné a dobře slyšitelné stanice ve Fécampu v Normandii. Mimo tuto vysílačku měly české zpravodajství i stanice Toulouse-Pyrénées, Štrasburk, Marseille, Rennes PTT, Bordeaux, Radio Agen, Ile de France, Poste Parisien a řada dalších. Všechny vysílaly na středních vlnách. Od 8.20 do 8.30 hod. pracovalo celkem jedenáct stanic, od 21.45 do 22.00 hod. šest francouzských vysílaček a od 22.45 do 23.00 hod. sedm stanic. Mimoto se vysílalo slovensky v pondělí, středu, pátek a v neděli od 22.15 do 22.30 hod. na stanicích Poste Parisien, Marseille a Tour Eiffel. České a slovenské vysílání ve Francii mělo na starosti československé vyslanectví v Paříži.⁸⁸

Pokud se zachovaly zprávy z domácího odboje, nejsou pro vysílání z Francie nijak lichotivé. Koncem listopadu 1939 poslal V. Klecanda, pracovník ilegální organizace Politické ústředí, J. Smutnému do Londýna a H. Ripkovi do Paříže zprávu, v níž se obšírněji zmínil i o českém vysílání z Francie. „*Nepřeji vám,*“ uváděl, „*abyste slyšeli hlasy z domova, co lidé říkají tomu doma. Kdyby se slova měnila hned ve skutky, nežil by již náš pařížský hlasatel a byl by asi popraven jako zrádce naší věci. Což může se vysílati něco tak nebezpečného pro nás doma, a ve frontě před německými puškami stojíme my, kteří nad to nemáme ani možnost skrýti se v nějaké Maginotově linii, nýbrž denně chodíme mezi svými nepřáteli, kteří nás hledají a postupně také nalézají, jako nedávno hlásal ten bodrý muž: Ale gestapo je na našeho sedláka krátké, ten už umí schovat své zásoby pro naše lidi; podruhé: Naši vlastenečtí obchodníci dobře umí ukrýti své zásoby pro naši pozdější potřebu, takže je gestapo nenalezne; jindy zase: Podle německého diktátu se musela přelepit všechna vadná místa v čítankách, dějepise atd., ale*

naši skvělí učitelé se v tom vyznají, dali dětem přelepit všechna závadná místa průsvitným papírem; jindy se chlubí hlasatel tím, že naše mafie (kdyby už toho jména nechal) jest skvěle organizována, že má všude své buňky, v každém městě atd., ještě že ten dobrý muž neřekl adresy těch předních činovníků. Následkem tohoto vlastenčení je, že fakticky gestapo vykonalo celou řadu náhlých a velmi důkladných revizí nejen u sedláků, ale i u obchodníků a skutečně se tak dostala řada našich lidí nejen do pokut, ale i do mučení gestapa a do koncentračních táborů. Pan hlasatel se tam ovšem dostat nemůže. A skutečně se dnes dostavil vysoký úředník z úřadu protektora do ministerstva školství a velmi prudce vytýkal toto jednání našich učitelů a skončil, že když si tedy česká vláda neumí s učiteli a s tou revizí učebnic pomoci, pomohou si sami. Anglické vysílání je nepoměrně lepší. Všichni si je chválíme a lidé na Paříž nadávají tak, že dnes už mnozí je ani neposlouchají.“⁸⁹

Když v červnu 1940 vstoupila nacistická vojska do Paříže, české a slovenské vysílání umlklo. Ozvalo se až za čtyři roky. Zpráva v Newyorském deníku tehdy oznamovala, že „v pondělí 25. prosince 1944 bylo v Paříži obnoveno vysílání střídavě v češtině a slovenštině.“ Relace Francie Československu se vysílala denně na čtyřech krátkých vlnách střídavě česky a slovensky.⁹⁰

BBC calling

České vysílání zahájila British Broadcasting Corporation 8. září 1939, v době, kdy Londýn vysílal již francouzsky, německy, italsky, španělsky, portugalsky, arabsky a maďarsky. V říjnu 1938 vysílal Londýn česky ve 14.45 hod. v pásmech 41 a 25 metrů a ve 20.45 hod. na vlnách 49 až 59 metrů a na vlně 262 metrů, v květnu 1940 čtvrt hodinu ráno, v poledne a večer. Existuje zpráva, že 19. září 1939 promluvil česky na Sender London National ve 20.45–21.00 hod. Edvard Beneš.⁹¹

Jiří Hronek⁹² uvádí některé osoby, které působily v české sekci. Poznamenává, že evropskému vysílání BBC sloužilo i poslechové středisko v Eaveshamu, zaměstnávající až 800 lidí. V české sekci BBC pracovala i prof. Jandová-Patzaková.

S paní profesorkou Patzakovou se autorovi podařilo ještě v době, kdy jí bylo 85 let, hovořit. O této době vyprávěla:

„Když jsme žili v Londýně, dozvěděla jsem se, že má být zřízeno československé vysílání. Pak jsem náhodou potkala Jana Masaryka a ten mi řekl: ‚Poslouchejte, profesorská, víte to, že rozhlas bude mít československý vysílání?‘

„Ano, já vím.“

„No a co, půjдете? Já budu v porotě. Přijdete tam, jo?“

„Já nevím,“ odpovídám.

„Máte co zobat?“

„No, to ...“

„Tak vidíte, a vono by to tak šest sedm liber týdně bylo, takže zejtra přďte a je to.“

Šla jsem tam a byla přijata. Bylo to právě v době ponorkové války. Tehdy se vysílaly překlady anglického vysílání, pořád že loď byla potopena, že má tolik a tolik tonáže... Tak jsem šla k vedoucímu redaktorovi a povídám: ‚Naši lidé to poslouchají s nasazením života a vůbec nerozumí, co je to křížník...‘ Ale chtěla jsem tehdy vlastně nemožné.

V českém vysílání byl na začátku nějaký pražský advokát, kterého jsem neznala, pak jedna písarka a já. Tak jsme začínali. Potom se vysílání rozšiřovalo a přišel Kosina, ten, jehož poslal sociální demokrat Hampl. Byli jsme zaměstnanci BBC. Proto jsme měli, když ze začátku cizinci nesměli do ulic, takové odznaky a legitimaci, že jsme mohli vycházet i při náletech. Tehdy to byla nejhorší práce. Když jsem byla na odchodu, pamatuji si, že se tam objevil poprvé Hronek, Tigris, Ornest, Kodíček a další. Dala jsem totiž výpověď, protože mě čekala opět redaktorská práce v tisku, ale oni mě nemohli hned uvolnit. Mezitím mě totiž poslali na monitor. To byl takový obrovský sál, veliký stůl a u něho Ital, Francouz, no prostě celá okupovaná Evropa, ale i asijské státy, a v tomto Babylonu jsme žili. V monitoru byly ve dvou řadách stoly, u každého stolu velký přijímač a vedle něho natáčecí souprava – magnetofon. Když jsme natočili relaci, odešli jsme do takové malé kabinky, pustili si tam pásek a překládali. A muselo to být hotové do šesti hodin ráno, kdy to šlo do rozmnožovny, kde byly elektrické psací stroje, a v osm hodin přijíždělo pro monitorované zprávy zvláštní auto. U vstupu na monitor byla velká tabule, kde bylo napsáno, na co máme ten den dávat pozor, nějaká ta hesla. Fleše, ty musely být přeložené okamžitě. Všechno bylo vojensky hlídané, svítilo se často jen baterkami...“

K českému vysílání se od 31. prosince 1939 přidalo i vysílání slovenské. Vlny a vysílací časy u obou relací se měnily, v roce 1940 – pravděpodobně od září – se objevilo vojenské pravidelné patnáctiminutové vysílání. V srpnu 1940 bylo zavedeno tzv. vládní vysílání⁹³, obstarávané československými vládními místy.⁹⁴

V březnu 1940 informoval Prokop Drtina, osobní tajemník E. Beneše, domácí odboj o potížích „česko-

Jan Masaryk hovořil do mikrofonu nejen ve vysílání BBC, ale i později, v osvobozeném Československu

slovenské zahraniční akce“. K otázce rozhlasu podal toto vysvětlení: „I vysílání v českém jazyku je vysílání anglické a Anglie toto vysílání také nedá z rukou. Připouští zejména v poslední době značný vliv zpravodajského oddělení Národního výboru, ale přesto odpovědnost nesou sami a hlavní část jejich zpráv tvoří stále jejich vlastní zpravodajství. Objeví-li se tedy i dnes v českém vysílání z Londýna nějaká zpráva, která má u nás nepříznivé důsledky, pak se tak stane nepochybně ze soukromého zpravodajského pramene BBC. BBC si také sama vybrala české hlasatele, kteří jsou jejími zaměstnanci. Jsou mezi nimi i někteří

poloněmečtí pražští židé, ale protože mají smlouvy s BBC ještě z doby před válkou, nedá se s tím zatím mnoho dělat. Snažíme se o to ovšem, aby hlásili jenom ti s bezvadným českým přízvukem a výslovností.“⁹⁵ Vysílání bylo nacisty velmi účinně rušeno, z okupovaného Československa zase bylo často kritizováno pro svůj obsah a ukazovalo se, že představitelé zahraniční emigrace si odnesli s sebou domácí spory a rozdíly.

V BBC existovalo i **vojenské české vysílání**, Czechoslovak Programme – Military Broadcast. V říjnu 1940 v něm působili majori gen. štábu Václav Koutník a Jaroslav Brož a voj. Feigel. (Naši vojáci měli své pravidelné relace nejen ve vysílání BBC, ale i na stanicích v Káhiře, Bejrútu a Jeruzalémě, vysílalo se i z Kujbyševa.)

Od 29. března 1943 bylo české a slovenské vysílání přeorganizováno, vládní program byl vysílán dvakrát denně. BBC tehdy vysílala osmkrát denně a mimoto bylo možno slyšet ráno a večer Hlas svobodné republiky a v pondělí, středu a pátek večer přenos z USA Amerika volá Československo. Od 28. října 1944 bylo vysílání BBC rozšířeno o relaci v 17.45 hod. na dvou středních a čtyřech krátkých vlnách. **15. května 1945** vydala ČTK v New Yorku zprávu, že v noci **ukončil československý rozhlas v Londýně svoji činnost**. Tím bylo myšleno **vládní vysílání**, české a slovenské relace BBC pokračovaly i nadále.

Noviny Nové Československo, Londýn, 19. května 1945: „Minulý týden skončily své vysílání dvě československé zahraniční rozhlasové služby – Slobodné Slovensko a Hlas svobodné republiky.“ Newyorský deník, 24. května 1945: „Rozhlas osvobozeného Slovenska oznámil 8. května, že končí svoji činnost, že toto je poslední vysílání. Rozhlas osvobozeného Slovenska zahájil vysílání 24. listopadu 1941.“

Over Sea calling

Začátkem července 1939 dal Walter S. Lemon, muž, který přišel do Spojených států z Paříže a stal se prezidentem společnosti World Wide Broadcasting, souhlas s pokusným zahájením českého a slovenského vysílání stanicí v **Bostonu**, nazývanou později také Radio University. Z tohoto vysílače (WRUL) se začaly později ozývat dialogy a kuplety Voskovce a Wericha.⁹⁶

V polovině října 1941 zahájila pravidelné české a slovenské vysílání i stanice WGEO společnosti Gene-

ral Electric Company v **Schenectady**. Denně byla na pořadu čtvrt hodina zpravodajství a aktualit a směrovací antény byly zaměřeny na střední Evropu. V druhé polovině roku 1941 zavedli české vysílání jednou týdně i krajané v **Manille** na Filipínách. Dne 28. října 1941 zahájila rozhlasová stanice **Levant Bejrut** pravidelný český a slovenský pořad na střední vlně 283 metry. Jednou týdně začala v té době vysílat českou půlhodinku na vlně 29,8 metru i **Káhira**.

Pravděpodobně v lednu 1942 začalo s pravidelným českým vysíláním **Radio Jerusalem**. Patnáctiminutový pořad se vysílal na vlně 449 metrů. Dne 27. července 1942 zahájila české a slovenské vysílání třetí americká stanice, Columbia Broadcasting System, a to ze stanice WCBX a WCRC. Američané později vysílali jak přímo z území Spojených států, případně retranslací britských vysílaček, tak i přes **ABSIE**, tj. American Broadcasting Station in Europe. Dne 24. února 1942 se poprvé ozval **Hlas Ameriky** a začal s pořady v němčině, italštině, angličtině a francouzštině. ABSIE vysílala svůj poslední „Yankee Doodle Programme“ v noci 4. července 1945 a při této poslední relaci hlasatelé vzpomněli, jak se poprvé ozvali pět týdnů před invazí. České a slovenské vysílání ze Spojených států však tímto dnem neskončilo. V prosinci 1945 vysílal New York pro Československo denně ve 12.45 hodin na dvou krátkých vlnách.

Československý rozhlas v Květnovém povstání 1945

Odpor proti okupantům se v rozhlase zrodil již na jaře roku 1939, kdy vzniklo několik skupin napojených na různé složky odboje. Jednou z nejvýznamnějších byla skupina kolem ing. Stanislava Singera, provozního inženýra a zástupce šéfa technického provozu. V odbojové skupině s ním působili i Jaroslav Kleiner a Kazimír Stahl. Singer udržoval spojení podzemního hnutí s rakouským odbojem a ukrýval ve svém bytě ilegální pracovníky. Účastnil se příprav na ozbrojený odpor v rozhlase, ukrýval zbraně, konstruoval krátkovlnné vysílače i přijímače

a přenosná zařízení pro podávání ilegálních zpráv. Skupina ing. Singera byla prozrazena a její členové zatčeni a vězněni, stejně tak skupina J. Weisse.

Programoví pracovníci a technici byli sdruženi kolem skupiny Jaroslava Kvapila. Prostřednictvím spojek byl odboj v rozhlase napojen na domácí i zahraniční odboj, na Národní revoluční výbor i Revoluční výbor české inteligence Vladislava Vančury a Julia Fučíka. Do jeho činnosti byl zapojen například **Miloslav Disman**. Utajit se podařilo i spojení s plukovníkem generálního štábu pplk. Františkem Bürgerem, známým z období povstání jako **velitelství Bartoš**. Další skupina působila v křivoklátských lesích; po odhalení byli její členové, mezi nimi i rozhlasový technik Vladimír Cimrhakl, popraveni. Po likvidaci odbojových skupin kolem V. Vančury a J. Fučíka se rozhlasový odboj napojil na nově vznikající skupiny včetně Národní rady české v čele s prof. Albertem Pražákem.

Přípravy na konec války začaly v rozhlase již v průběhu roku 1944. Od počátku roku 1945 vznikala v jeho blízkosti síť náhradních vysílacích pracovišť (Husův sbor, Hajnovka, Národní dům na Vinohradech), která měla zajišťovat vysílání v případě, že by nebylo možné vysílat z budovy rozhlasu. Kromě technického zařízení (včetně reportážních vozů) se z budovy rozhlasu „ztrácely“ i gramofonové desky s českou hudbou. Řada českých autorů byla zakázána, desky byly označeny jako nevysílatelné, navíc ke konci války byl vydán rozkaz použít je jako surovinu pro německý gramofonový průmysl na výrobu německých desek.

Devítičlenný Předrevoluční národní výbor Československého rozhlasu, schválený Národní radou českou, tvořili Zdeněk Morávek, Jaroslav Krása, Mirko Očadlík, Lubomír Soukup, Miloslav Disman, Julius Randýsek, Zdeněk Dvořák, Josef Šváb a Karel Remeš.⁹⁷ V dubnu 1945 došlo ke spojení všech ilegálních skupin v jednu, která navázala kontakt s vojenskými složkami odboje. Poslední týden už probíhal ve znamení „revoluční pohotovosti“ všech zúčastněných složek. V rámci příprav na povstání bylo dohodnuto se skupinou Bartoš, že budovu rozhlasu obsadí čeští zaměstnanci za pomoci oddílu české policie.

V posledních dnech před koncem války zesílili nacionalisté bezpečnostní opatření, nasadili do budovy ozbrojené esesácké stráž, navázali trhavinu a střelivo. I přes tato opatření se podařilo na tělech uklízeček pronést

do budovy československé prapory. Členové ilegální organizace postupně odstraňovali německé orientační tabulky, čímž znemožňovali orientaci německých vojáků v rozhlasovém bludišti. Reportér **Alfréd Technik** umožnil 2. května kapitánovi české policie Suchánkovi prohlídku rozmístění technických pracovišť, hlasatelen a stanovišť německých stráží, technik Bohumil Marek předal pplk. Bürgerovi náčrt situace v hlavní budově.

Květen 1945

Pražský rozhlas v roce 1945 pokračoval v dosavadní propagandistické linii. Na jedné straně udržoval „duchovní boj proti asiatskému bolševismu“ (Moravcovy, Křížovy komentáře) a na druhé straně apeloval na „rozum a smysl pro pořádek“ českého posluchače. Nechyběly ani projevy K. H. Franka a dalších o osudovém sepětí českých zemí s německou říší.

Tisíciletá Velkoněmecká říše přestala existovat v třináctém roce svého trvání. Po šesti letech se válka vrátila do míst, odkud vzešla – do Německa. Podstatná část Československé republiky již byla v květnu 1945 osvobozena. Němci se nijak netajili tím, že „Berlín a Praha jsou nedotknutelnými sesterskými citadelami“, jak hlásil Říšský vysílač Berlín. Území Protektorátu reprezentovalo v německých plánech svými komunikačními a hospodářskými možnostmi významnou položku. Počítalo se, že se stane jakýmsi předpokl. alpské pevnosti.

K úspěchu pražského Květnového povstání přispěla nemalou měrou spojovací a informační služba. Vedle státního bezdrátového spojení hrály velkou roli i městský pouliční rozhlas, telefonní centrály a všechna telefonní i telegrafní meziměstská spojení, místní spojení pražská i vnitřní, například v budově rozhlasu až do rozmetání centrály v neděli 6. května 1945 v 17.40 hod.⁹⁸

V pátek 4. května 1945 obsadili němečtí strážníci všechna technická pracoviště, aby zamezili jakýmkoli pokusům o sabotáž. Následujícího dne zesílili i hlídky v okolí rozhlasu. U budovy rozmístili těžké kulometry a drátěné překážky. Večer vykazaly stráže SS z budovy všechny zaměstnance.

První den

V sobotu 5. května 1945 zahájil hlasatel **Zdeněk Mančal**, který jako jediný z hlasatelů zůstal přes noc

v budově, ranní vysílání památnými slovy „Je sechs hodin“ a dále pokračoval pouze v češtině. Výhradně česky se hlásila i telefonní centrála. Německý intendant, vedoucí Rozhlasové skupiny Čechy a Morava říšského rozhlasu Ferdinand Thürmer, povolal krátce před polednem přímo do budovy dalších sedmdesát plně ozbrojených německých vojáků, kteří se však nedokázali v budově orientovat. Čeští zaměstnanci totiž od rána seškrabovali veškeré německé nápisy, takže přivolané vojenské posily byly zcela dezorientovány a neschopny nalézt prostory, ze kterých se vysílalo. Napětí se stupňovalo. V poledne byla na budově vyvěšena československá a americká vlajka, plánovanému vyvěšení sovětské a britské vlajky zabránila střelba.

Ve 12.32 hod. se podařilo českým policistům, jejichž úkolem bylo obsadit budovu rozhlasu, vniknout dovnitř hlavním vchodem. Zazněly první výstřely, padaly první oběti, boj o rozhlas začal. Policisté za pomoci českých zaměstnanců ovládli vysílací pracoviště a „galerii“, přes níž byl program odbavován k vysílačům. Hlasatelé se zabarikádovali v hlasatelně. Odtud zaznělo ve 12.33 hod. první volání rozhlasu o pomoc: „Voláme českou policii, české četnictvo a vládní vojsko na pomoc Českému rozhlasu!“ Opakovalo se v krátkých intervalech až do 13.15 hod. Po prvním volání následovaly další výzvy k policii, četnictvu, vládnímu vojsku a spojencům. Na pomoc rozhlasu přispěly stovky lidí. Německá posádka se opevnila v přízemí a v prvních dvou patrech, pomoc českým bojovníkům přicházela z postranní ulice, ze střech i z podzemí. Do budovy se dostávali vchodem z Balbínovy ulice, přes střechy okolních domů a přes sousední dvůr v Římské ulici č. 13.⁹⁹ Obyvatelé okolních domů zadrželi německý vojenský autokar, čímž získali další zbraně a střelivo. Ačkoli Němci měli převahu a byli lépe vyzbrojeni, na české straně byla touha po svobodě. Postupně se povstalcům podařilo dobýt a ovládnout poslední tři patra budovy, i přes utrpěný boj uvnitř i vně objektu se dále udržet vysílání. V 17.45 hod. byly německé síly donuceny vyjednávat a krátce nato odložit zbraně. Do 18 hodin byla budova v českých rukou a mezi zajatými byl nejen německý intendant Thürmer, nýbrž i čeští kolaborantští redaktori Werner a Kříž. Bezpečně byla zajištěna neporušená meziměstská telefonní ústředna a nepoškozený strašnický vysílač, který byl propojen s hlavní budovou a vysílal od té doby nepřetržitě až do 9. května na revoluční „věrné“ vlně 415,5 m.

Boje v okolí rozhlasu však pokračovaly až do konce povstání, neboť Němci se všemožně snažili vysílání umlčet. Obránci rozhlasu čelili další tři dny útokům letectva,

Hala rozhlasu po zásahu torpédem

dělostřelectva i pěchoty. Nacisté věděli, jakou moc a sílu v ozbrojeném povstání rozhlas představuje, a snažili se do řad českých bojovníků vnést zmatek. Z Černínského paláce, kde měli dobře zařízené rozhlasové studio, se napojovali na vlnu vysílače Praha I v Liblicích a vysílali česky výhrůžné a dezorientující projevy.

Nejtvrdším oříškem pro povstalce byla otázka vysílače, protože všechny vysílací objekty byly obsluhovány zaměstnanci německé pošty a zajištěny poměrně silnými strážními oddíly. První výzvy pražského rozhlasu přenášela stanice v Liblicích na vlně 470,2 m (Praha I), ale německé osazenstvo zjistilo „jakýsi podivný program“ a ve 13.15 hod. byla vysílačka odpojena od vinohradského studia. Vysílače Liblice, Mělník a Poděbrady byly obsazeny Němci. A tak zbývala jediná možnost – strašnická vysílačka o výkonu 5 kW.

Důležitým krokem pro zajištění vysílání bylo obsazení mezinárodní telefonní ústředny ve Fibichově ulici, které umožnilo nahradit modulaci Říšského vysílače Čechy modulací z vinohradského studia. Povstalcům se podařilo převzít vysílač ve Strašnicích od německého osazenstva a jeho provoz se udržel i v nejkritičtějších momentech povstání.¹⁰⁰ Od 5. května 15.30 hod. až do konce povstání vysílaly Strašnice na legendární vlně 415,5 m zprávy, hlášení, revoluční výzvy, informace o dění v Praze, doplněné pochodovou hudbou. Gramodesky pro tuto příležitost měli zaměstnanci rozhlasu předem připraveny. Vysílání mělo zásadní význam pro celou bojující Prahu.

Dne 5. května ve 21.45 hod. se ozval Vysílač svobody na vlně 455 m, který připravili technici firmy Mikrofona ve Strašnicích. Tento vysílač tlumočil výzvy a provolání

České národní rady a Ústřední rady odborů. Svou činnost však ukončil v neděli 6. května.

Druhý a třetí den

Nacisté se brzy vzpamatovali z prvního otřesu. Ráno v **neděli 6. května** zahájilo činnost jimi řízené rozhlasové provizorní studio v Liblicích. Aby posluchači nebyli zmateni, začínalo strašnické „povstalecké“ vysílání čtyřmi takty pochodu Lví silou. Nacisté cítili nebezpečí, které pro ně znamenalo vysílání revolučního pražského rozhlasu, podnikali útoky, ostřelovali budovu a zaútočili i letecky. V 17.40 hod. dopadlo na budovu rozhlasu vzdušné torpédo, které ji těžce poškodilo a znemožnilo pokračovat ve vysílání. Pokus o následný útok byl však znovu odražen za pomoci revoluční tankové jednotky ze Smíchova. Vzdušné torpédo vybuchlo ve vstupní hale, a proto bylo rozhodnuto přemístit se do náhradních vysílacích pracovišť, tzn. do boudy u strašnické vysílačky.

Po osmdesáti minutách bylo revoluční vysílání obnoveno, provizorní studio bylo zřízeno přímo u strašnického vysílače. Z tohoto místa vysílali technici zajišťující jeho obsluhu spolu s rozhlasovými techniky zprávy, které dostávali z velitelství Bartoš až do 7. května do 18 hodin, kdy bylo zprovozněno vysílací pracoviště v Husově sboru na Vinohradech. Tento den probíhal úporný boj o vysílač ve Strašnicích. K jeho obraně se přemístila i revoluční tanková jednotka, s jejíž pomocí se podařilo útok odrazit a vysílání udržet v provozu až do přemístění do Husova sboru. Večer byla odvysílána i zpráva o bezpodmínečné kapitulaci fašistického Německa.

Aby vysílání povstaleckého rozhlasu zachytila i cizina, zprovoznili rozhlasoví pracovníci 6. května od dvou hodin dvě krátkovlnné vysílačky na Letné, které přebíraly vysílání revoluční vlny 415,5 m. Vysílaly výzvy na pomoc bojující Praze. Po zásahu hlavní budovy torpédem se již nepodařilo činnost krátkovlnného vysílání obnovit.

Čtvrtý a pátý den

I následující den, **8. května**, Němci pokračovali v bombardování hlavní budovy a v útocích pěchoty, neboť se domnívali, že z objektu se stále vysílá. V tento den padl velitel obrany rozhlasu štábní kapitán Jaroslav Záruba, který řídil akce od 5. května. Velení převzali major Antonín Rakouš a štábní kapitán v záloze Václav Kopecký.

Čtvrtý den povstání byl nejtěžší. Již ráno přestaly Česká národní rada i vojenské velitelství Bartoš reagovat na telefonické výzvy a nedostatek informací byl nahrazován vsunováním organizačních zpráv do běžícího hudebního pořadu. Jednalo se tehdy o kapitulaci, resp. o průchodu nacistických vojsk Prahou na západ. Přes všechny nepříznivé události se situace povstaleckého rozhlasu zlepšovala. Na Husův sbor byly napojeny vysílačky v Liblicích, v Mělníku a v Poděbradech, které se mezitím dostaly do rukou povstalců.

Dne **9. května** kolem čtvrté hodiny ranní pronikly tanky Rudé armády na okraj Prahy, ale až kolem osmé hodiny bylo velitelstvím Bartoš povoleno, aby rozhlas tuto zprávu vysílal. To bylo v době, kdy byli rudoarmějci již ve středu města. Ze slepeckého ústavu na Klárově vyjel přenosový vůz nyní již Československého rozhlasu a reportér Alfréd Technik líčil posluchačům jásavou atmosféru prvního dne svobody.

Pražské povstání skončilo 9. května. Československý rozhlas nejenže svou výzvou 5. května dal bezprostřední signál k jeho zahájení, ale po celou dobu neúnavně a téměř nepřetržitě informoval o veškerém dění. Posíloval bojovníky na pražských barikádách i po celé zemi. Praha byla jediným městem, které za revolučních bojů nepřestalo vysílat. Pražský revoluční vysílač pracoval až do večera, kdy ze sídla České národní rady přišel příkaz ukončit vysílání v 18.55 hod., protože na 19. hodinu byl již připraven slavnostní pořad z budovy ústředního studia na Vinohradech.

V 19.00 hod. zahájil obnovené vysílání **prof. dr. Ota-
kar Matoušek**, jmenovaný Českou národní radou prozatímním ředitelem Čs. rozhlasu,¹⁰¹ pozdravnými slovy: „*Československý rozhlas zdraví svého prezidenta dr. Edvarda Beneše, zdraví vládu Československé republiky, zdraví všechny náš lid doma i za hranicemi a zahajuje všemi stanicemi svůj první pořad*“.¹⁰² Poté Zdeněk Štěpánek přednesl báseň Jana Nerudy Jen dál a Mirko Očadlík uvedl Smetanovu Prodanou nevěstu. Mezi druhé a třetí dějství bylo zařazeno československé vysílání z Londýna.

Vysílání Československého rozhlasu v průběhu Pražského povstání bylo největší a nejslavnější službou národu v celé dosavadní rozhlasové historii. Při pietním aktu před budovou rozhlasu 25. května 1945 ministr informací

Václav Kopecký ocenil zásluhy rozhlasu a jeho pracovníků těmito slovy: „Budova rozhlasu nese stále ještě stopy po hrdinném a krvavém boji, jež tu pražský lid v revolučních dnech 5. až 9. května vedl. Celá poschodí budovy s rozhlasovými aparaturami jsou pobořena. Ve zdech zejí díry po kulkách z pušek, stěny a stropy jsou probity dělovými náboji a vzdušnými torpédy, jež prorazila několik pater. A zatímco u vchodu do rozhlasu stojí čestná stráž u hrobu hrdinů, kteří padli v boji za pražský rozhlas, jsou z rumoviště pobořených částí budovy ještě vyprošťována mrtvá těla dalších padlých hrdinů. Pokládám za svou povinnost vzdát při této příležitosti jménem vlády a jménem ministerstva informací poctu památce bojovníků, obětovavších život v zápase za budovu pražského rozhlasu ve dnech 5. až 9. května. A jsem povinen vyslovit uznání všem pracovníkům pražského rozhlasu, kteří se za bojů pražského lidu tak statečně chovali, vytrvali neohroženě na svých místech a bez únavy a tak obětavě v rozhlasu pracují i za dnešních těžkých podmínek. Domnívám se, že pražský rozhlas si čestným způsobem, obětavou účastí v bojích pražského lidu vydobyl zpět své význačné určení, aby totiž mohl působit jako Československý rozhlas v naší osvobozené Praze, aby mohl sloužiti zájmům národa a republiky a aby mohl odpovědně tlumočiti hlas naší československé vlády.“¹⁰³

Čs. rozhlas byl 29. dubna 1946 vyznamenán čestnou standartou „Bojovníkům práce“ a 27. října 1946 byla ve Strašnicích odhalena pamětní deska za služby na vlně 415,5 m ve dnech 5.–9. května 1945.

Závěrem

Období okupace Československa a zřízení Protektorátu Čechy a Morava přineslo velké změny i v rozhlasové oblasti. Nacisté si byli významu rozhlasu dobře vědomi. V prvním, relativně klidném období se v Protektorátu spokojili s personálními změnami na vedoucích místech a s některými technickými opatřeními. Avšak provádět bojkot fašistických zájmů přímo v rozhlasovém programu nebylo snadné celých šest let, a zvláště ne ve zpravodajství. Nacističtí vedoucí a jejich pomocníci bedlivě sledovali texty a jejich interpretaci, přízvuk i podtext.

Určitým předělem v tomto období byl příchod nového říšského protektora Heydricha v roce 1941, který

znamenal konec omezené autonomie Českého rozhlasu. Postupné zostřování poměrů a výraznější potlačování české kultury se projevilo u Českého rozhlasu v přípravě jeho začlenění do systému říšských sdělovacích prostředků.

Přišel však květen 1945. K úspěchu pražského Květnového povstání přispěl nemalou měrou i rozhlas; splnil čestně své povinnosti a nepřestal vysílat ani v době nejprudších bojů.

Poznámky

- ¹ Lotar, Petr: ... domov můj. Primus, Praha 1993, s. 204.
- ² O tom, „co český spisovatel dělal nebo nedělal v tom posledním těžkém roce“, vydal Karel Čapek jako odpověď na novinářské útoky svědectví v Lidových novinách 18. 12. 1938. Výzvu k německým občanům vysílal rozhlas 22. 6. 1938.
- ³ PhDr. Zdeněk Wirth, narozen 11. 8. 1878 v Libčanech, přednosta osvětového odboru na ministerstvu školství a národní osvěty, zástupce tohoto ministerstva v Poradním sboru Radiojournalu.
- ⁴ Podle předmluvy v Rozhlasové ročence 1939.
- ⁵ Votavová, Jarmila: Stručný nástin historie Českého rozhlasu. Studijní a výzkumné oddělení Českého rozhlasu, Praha 1993.
- ⁶ Podle Štěrbová, Alena: Rozhlas a slovesné umění. FF UP, Olomouc 1976. Vládní prohlášení bylo předneseno v prosinci 1938.
- ⁷ Podle Votavová, Jarmila: c. d.
- ⁸ Disman, Miloslav: Pracovníci Čs. rozhlasu ve službách květnové revoluce. In: Kapitoly z dějin Čs. rozhlasu 6. Studijní oddělení ČsRo, Praha 1967.
- ⁹ Podle Krupička, Miroslav: Radio Praha 65 let. Český rozhlas, Praha 2001.
- ¹⁰ Podle zápisu 22. schůze jednatelského sboru z května 1939.
- ¹¹ Podle Votavová, Jarmila: c. d.
- ¹² Podle zápisu 23. schůze jednatelského sboru z června 1939.
- ¹³ Votavová, Jarmila: c. d.
- ¹⁴ Na 23. schůzi jednatelského sboru v červnu 1939.
- ¹⁵ Štěrbová, Alena: Rozhlas a slovesné umění, c. d.
- ¹⁶ Podle Votavová, Jarmila: c. d.
- ¹⁷ Rozhlasová ročenka 1939 (Ročenka počítuje slovenské jméno).
- ¹⁸ Běhal, Rostislav: Kdo je kdo v sedmdesátileté historii Českého rozhlasu. Sdružení pro rozhlasovou tvorbu, Praha 1996.
- ¹⁹ Pohle, Heinz: Der Rundfunk als Instrument der Politik: Zur Geschichte des deutschen Rundfunks von 1923–38. Verlag Hans Bredow-Institut Hamburg 1955; Scheel, Klaus: Krieg über Ätherwellen. VEB DvdW, Berlin 1970.
- ²⁰ Zaznamenáno z panelu na výstavě k 35. výročí osvobození ČSSR v Praze.
- ²¹ Kovářík, Vladimír: Proměny rozhlasové publicistiky II. SPN, Praha 1975.

- ²² Disman, Miloslav: Pracovníci čs. rozhlasu ve službách květnové revoluce, c. d.
- ²³ Kovářík, Vladimír: c. d.
- ²⁴ Wenzel, Rolf: Handbuch des Deutschen Rundfunks 1939–40. Deutsches Rundfunkarchiv, Frankfurt am Main (rok neuveden).
- ²⁵ Diller, Ansgar: Rundfunkpolitik im Dritten Reich. DTV, München 1980.
- ²⁶ Vedle 22 oficiálních vysílačů pro cizojazyčné vysílání Velkoněmeckého rozhlasu začaly od roku 1940 také fungovat tajné vysílače řízené úřadem Büro Concordia.
- ²⁷ Disman, Miloslav: Hovoří Praha. Svoboda, Praha 1975.
- ²⁸ Disman, Miloslav: Pracovníci čs. rozhlasu ve službách květnové revoluce, c. d.
- ²⁹ Informace převzaté z diplomové práce Dagmar Šimkové Rozhlas v tzv. Malé republice, 1976.
- ³⁰ Gebhart, Jan: Rok 1942 – Nové prvky ve vývoji Protektorátu. In: Rok 1942 v českém odboji. Český svaz bojovníků za svobodu, Praha 1999.
- ³¹ Kovářík, Vladimír: c. d.; Gebhart, Jan: Nové prvky ve vývoji Protektorátu Čechy a Morava. In: Sborník příspěvků z vědecké konference Rok 1942 v českém odboji. Český svaz bojovníků za svobodu, Praha 1999.
- ³² Slova K. H. Franka in: Chtěli nás vyhubit. Naše vojsko, Praha 1961.
- ³³ Kovářík, Vladimír: c. d.
- ³⁴ Národní listy, 29. 12. 1938 v článku Změny v Radiojournalu.
- ³⁵ SÚA, PMR, 882-886, 3612.
- ³⁶ Noviny Národní práce dne 23. 2. 1940 pod titulkem Dělnický rozhlas na nové koleji píše, že v novém Kuratoriu dělnického rozhlasu je předsedou br. Oldřich Matěcha, místopředsedou br. Arno Hais, jednatelem Dr. Frant. Formánek, tajemníkem br. Dr. Veverka. Za Ústředí jednot dělníků zasedá v této instituci br. Václav Cipro. 16. 3. 1940 se pod názvem Další reorganizace dělnického rozhlasu uvádí, že dělnický rozhlas bude od Velikonoc vysílat každý den, ale některé relace budou posunuty z polední doby na večer. Objeví se nové zpravodajské relace pro zaměstnance o všech aktualitách, které mají pro zaměstnance všech kategorií význam.
- ³⁷ SÚA, PMR, 882-886, 3612.
- ³⁸ Náš rozhlas, roč. 17, č. 16.
- ³⁹ SÚA, MPOŽ II-2763, 1941.
- ⁴⁰ SÚA, MšaNO 1918-1948, 43, Radiofonie, 1938–1940, II, 3768.
- ⁴¹ AČRo, 501.
- ⁴² AČRo, 501 – SÚA, PMR-S, 1918–1942, 454/13-19, II, 213.
- ⁴³ Národní listy psaly 7. 4. 1940 pod titulkem Poslech rozhlasu „na černo“ je nyní zločinem: „(...) sta a sta neuvážlivých lidí odneslo soudním potrestáním, že poslouchali rozhlas „na černo“, aby ušetřili 10 korun měsíčně (...), dosud jako přečin tuhým vězením (...) tento delikt v době válečné zločinem (...) sazba od 1 do 5 let.“ Lidové noviny 11. 10. 1941 informují, že v několika místech Protektorátu přes přísný zákaz a těžké tresty bylo stále posloucháno vysílání zahraničního rozhlasu. Proto bylo nařízeno, aby státní policie zabavila všechny rozhlasové přístroje obyvatelstva. Až dosud byly rozhlasové přístroje odebrány u veškerého obyvatelstva v Lysé nad Labem, Čelákovících, Heřmanově Městci, Litomyšli a Úvalech. Národní politika 16. 10. 1941 píše, že obyvatelé Vršovic a Jinonic musí odevzdat rozhlasové přístroje. List Večer 22. 7. 1942 přináší titulek: Vydávání zajištěných rozhlasových přijímačů ve Vršovicích. List Den 27. 6. 1943 má titulek Odstranění krátkých vln z přijímačů.
- ⁴⁴ Kovářík, Vladimír: c. d.
- ⁴⁵ SÚA, MšaNO 1918–1948, 43, Radiofonie, 1938–1940, II, 3768.
- ⁴⁶ SÚA, PMR-S, II, 212.
- ⁴⁷ České slovo, 10. 8. 1940.
- ⁴⁸ AČRo, 499.
- ⁴⁹ SÚA, PMR-S, II, 212.
- ⁵⁰ SÚA, PMR-S, 1918–1942, 454/13-19, II, 213.
- ⁵¹ Tamtéž.
- ⁵² Tamtéž.
- ⁵³ AČRo, 501.
- ⁵⁴ Tamtéž.
- ⁵⁵ SÚA, PMR-S, 1918–1942, 454/13-19, II, 213.
- ⁵⁶ Radioamatéři si uměli poradit v nejrůznějších situacích. Jsou zaznamenány případy, kdy si jednoduché přijímací aparáty potají zhotovovali i vězni koncentračních táborů.
- ⁵⁷ Lidové noviny, 28. 7. 1940.
- ⁵⁸ Národní politika, 28. 10. 1941; Venkov, 24. 10. 1941.
- ⁵⁹ Práce, 6. 2. 1946, str. 3 pod titulem Dokument, kterým se řídil Moravec s podtitulkem V Norimberku odhalen zdroj kulturní politiky z Protektorátu.
- ⁶⁰ Doležal, Jiří: Česká kultura za Protektorátu – Školství, písemnictví, kinematografie. Národní filmový archiv, Praha 1996.
- ⁶¹ Rozhlasové návraty, část 10. Rozhlas v okupaci. Připravil Jaroslav Pacovský. Vysíláno 21. 7. 1993.
- ⁶² Vzpomínky F. Kožíka. Archiv autora.
- ⁶³ Rozhlasové návraty, část 10. Rozhlas v okupaci. Připravil Jaroslav Pacovský. Vysíláno 21. 7. 1993.
- ⁶⁴ Doležal, Jiří: c. d.
- ⁶⁵ Náš rozhlas, 11. 5. 1946.
- ⁶⁶ Relativní klid v Protektorátu, jak uvádí Jiří Doležal (c. d.), byl i důsledkem průběhu 15. 3. 1939. Práce se na protest proti okupaci v tento den nikde nezastavila a žádný z obchodů nespustil rolety. Až na několik zafatých pěstí a pláč se nic nedělo. Od této národní reakce, která byla ještě plná mnichovské deprese, se ničím nelišila ani kultura. Z jejích řad nevyšel protest nebo stanovisko, které by tlumočilo pravé mínění národa. Český vzdělanec (kterého chápeme též jako synonymum mravní síly a charakterové pevnosti) si uvědomoval rozsah nebezpečí, jež nepramenilo pouze z germanizace, ale i z prosazování totalitního světového názoru. Tušil ohrožení mravních hodnot, tušil, že mezní situace, ve které se ocitla česká společnost, je s to vyvolat stavy deprese a krizi, z nichž okupant těžil. Tázał se, zda by část

národa nepropadla při trvalejších úspěších hitlerovských vojsk bezvýhodnosti a zda by se, hnána krátkodobou sebezáchovou, nesmířila s postavením nerovnoprávné a vnitřně roztržité společnosti skupiny. Přes své dřívější zkušenosti a opakování některých situací z minula nemohl však zabránit tragédii – tragédii jedinců i celých společenských skupin. Jemu i kultuře jako takové zbývalo jen jedno – snažit se ochránit samotné základy národního života.

⁶⁷ Kovářík, Vladimír: c. d.

⁶⁸ SÚA, PMR-S, 1918–1942, 454/13-19, II, 213.

⁶⁹ Tento přehled nebere ovšem v úvahu délku jednotlivých pořadů.

⁷⁰ Náš rozhlas, roč. 9, č. 7, s. 5.

⁷¹ Just, Vladimír: Věc Vlasta Burian 1. Rozmluvy, Praha 1991.

⁷² Kožík, František: Cesta do Katynu. AČRo, sign. D 1011/1943, s. 3.

⁷³ Tamtéž, s. 1.

⁷⁴ AČRo, SM, nezařazeno.

⁷⁵ Náš rozhlas, roč. 17, 1939, č. 19, s. 5.

⁷⁶ Náš rozhlas, roč. 17, 1939, č. 26, s. 5.

⁷⁷ Náš rozhlas, roč. 17, 1939, č. 40, s. 3.

⁷⁸ Náš rozhlas, 1944.

⁷⁹ Šťovíček, Ivan: d. díl Kapitoly z dějin čs. rozhlasu. N. Y. Listy, 15. 6. 1939.

⁸⁰ Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943, díl I. a II. Academia, Praha 1966.

⁸¹ Newyorské listy, 15. 6. 1939.

⁸² SÚA, PMR-S, 1918–1942, 454/13-19, II, 213.

⁸³ Ježek–Šebánek: Souboj v éteru. Naše vojsko, Praha 1967.

⁸⁴ Odposlechové zprávy pražské policie v SÚA uvádějí, že 14. března 1939 vysílal od 22.00 hod. Kyjev svou pravidelnou českou hodinovou relaci. Den nato jsou zaznamenány zprávy v němčině, kdy Moskva v hodinovém pořadu od 19.00 hod. vysílala i popis událostí v Československu. České vysílání z Moskvy v půl desáté večer nešlo vyladit a Kyjev večer opět vysílal česky. Pak následuje záznam ze 16. 3. 1939 o německém vysílání z Moskvy ve 12.00 hodin; v něm je i zpráva o obsazení Čech a Moravy. Další záznamy se nepodařilo objevit. Dr. Ansgar Diller, západoněmecký rozhlasový historik, tvrdí, že se české vysílání odmlčelo v lednu 1940 a bylo obnoveno v červnu 1941. Některé novinové články zase uvádějí, že české a slovenské vysílání ze Sovětského svazu se odmlčelo v souvislosti s uzavřením sovětsko-německé smlouvy 23. srpna 1939 a zaznělo opět v červnu 1941. Proti tvrzení, že Moskva přestala vysílat po patnáctém březnu 1939, hovoří i zpráva tiskového odboru ministerské rady z 21. srpna 1939, v níž se uvádí, že Moskva vysílá česky denně ve 21.30 hodin na vlně 1290 metrů. Chicagský Denní hlasatel psal 24. 8. 1939 v článku Smlouva Reichu s Rusy zničila naděje Čechů, že „rusko-německá smlouva způsobila zde (tj. v Praze) zděšení. (...) Bylo pozorováno již tři týdny, že ruská rozhlasová stanice, která vysílala do Čech potěšující zprávy, zastavila svůj rozhlas. Nyní Češi si uvědomují, že stalo se tak na žádost Německa. Ale je s podivem, že ruský propagační hlasatel, který

rozhlašoval německy, pokračoval ve svém odsuzování Němců ještě v pondělí večer – poté, kdy uzavření smlouvy Německa s Ruskem stalo se známým. Dnes napadal ve svém rozhlasu fašisty.“

⁸⁵ Německo přepadlo Sovětský svaz (Plán Barbarossa) 22. 6. 1941.

⁸⁶ Vysílač Za národní osvobození měl řídit nejdříve sám Klement Gottwald a pak Gustav Bareš, slovenský Za slovenskú slobodu Július Bránik a s ním jako redaktor měl pracovat Štefan Rais, německý Sudetendeutscher Freiheitssender vedl Rudolf Appelt a později Leopold Grünwald. Otázka vedení jednotlivých vysílačů není zcela jasná. Bruno Köhler vzpomíná, že on byl vedoucím vysílače SFS, ale pro množství jiných úkolů praktické vedení převzal jeho zástupce R. Appelt. E. Döllingová zase vyjadřuje pochybnosti o tom, že vedoucím byl L. Grünwald.

⁸⁷ Pokud se ve vzpomínkách objevují jména soudruhů a soudružek pracujících ve státním a stranickém vysílání, je nutno je brát s určitou rezervou. Při setkání s pamětníky bylo řečeno, že se vzájemně neznali, a že se na to, kdo kde pracuje, nijak nevyptávali. Pro jaký vysílač kdo pracuje, to vždy věděl jen úzký kroužek lidí.

⁸⁸ Jiří Hronek vzpomíná: „(...) hlasatelem pařížského vysílání byl jakýsi Mázl, jeho vedoucím francouzský bohemista Dr. Léon Hirsch. Vysílání, uváděné znělkou Teče voda, teče, nemělo příliš velký vliv. Větší vliv – ovšem v negativním smyslu slova – mělo francouzské vysílání z Fécampu, které, pokud si vzpomínám, trvalo jen asi půl roku, než bylo samotnou francouzskou vládou zastaveno. Bohužel, nevím už, kdo toto vysílání dělal. Vím jen, že lidem, kteří vysílali, byla ponechána značná samostatnost, což vedlo k nepříjemným důsledkům. Toto vysílání zcela určité bylo s to natropit politické škody, ať již nemístným optimismem, který se později nutně musel vrátit jako bumerang, tak i dobrodružností některých jeho výzev a akcí, vysíláních z iniciativy jednotlivců a zcela nekoordinovaných.“ (Kapitoly z dějin čs. rozhlasu 2. Studijní oddělení Čs. rozhlasu, Praha 1964)

⁸⁹ V březnu 1940 došla do Londýna zpráva ilegální organizace „Petiční výbor Věrní zůstaneme“. Opakují „starou stížnost, že se nepoužívá našich zpráv pro rozhlas v Londýně ani v Paříži, jako bychom psali nějaké soukromé úvahy. Vy si patrně nemůžete představit, co by zde znamenalo, i politicky, takové pouštění strachu na gestapo, jak jsme žádali i s udáním jmen. Nedivte se, že pak zde z toho vzniká dojem, že venku běží po několikéré koleji bez dostatečné koordinace a kázně, nebo že je přiznáván někomu zpravodajský monopol zde, takže ostatní zprávy a požadavky se nerespektují.“ (Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Academia, Praha, rok neuveden.)

⁹⁰ Newyorský deník, 30. 12. 1944.

⁹¹ SÚA, PMR, 1918–42, II 210, 454/13-19, II 213.

⁹² Jiří Hronek ve druhém díle Kapitoly z dějin čs. rozhlasu (c. d.) tvrdí, že „hlasatelé byli vesměs zaměstnanci BBC. Zpočátku, pokud se vysílalo jen pětiminutové zpravodajství vzaté z vysílacího času pro Německo, tam pracovali jako hlasatelé bývalý redaktor

pražské Tribuny a dosti známý divadelní kritik Josef Kodíček, sociálně demokratický odborářský funkcionář Josef Kosina, dcera sociálně demokratického předáka Tusara Vlasta Fišerová. Později se sbor hlasatelů-překladatelů rozšířil o Otu Ornesta, Josefa Červinku a Miloše Papírníka. Dále tam byli Pavel Tigrid, Leo Braun, Dr. Pavel Fränkel, Karel Brušák, Emil Novák a Jiří Steiner. Když britský rozhlas vytvořil československou sekci, svěřil její řízení Elisabeth Barkerové. Po ní nastoupila Phyllis Autyová, kterou potom vystřídala Sheila Grant Duffová. Po jejím odchodu byli vedoucími postupně prof. Reginald Betta a nakonec Joan Froadicková.“

⁹³ Čechoslovák, Londýn, 26. 7. 1940 přinesl informaci začínající slovy „Zpráva o utvoření a uznání vlády Československé republiky v Londýně, přednesená dne 23. července v československém rozhlase z Londýna Dr. Prokopem Drtinou, politickým referentem kanceláře prezidenta republiky...“

⁹⁴ J. Hronek píše ve druhém díle Kapitol z dějin čs. rozhlasu (c. d.), že vznik rozhlasového oddělení při ministerstvu zahraničních věcí byl přímo vyvolán tím, že Britové po podmíněčném uznání československé vlády dali k dispozici 15 minut vysílacího času pro komentáře, které měla obstarávat československá vládní místa. Vedením oddělení byl pověřen Josef Körbel. Do listopadu 1941 mu pomáhala Eva Outratová. Dalším pracovníkem se stal v roce 1941 autor (Jiří Hronek) a později přicházeli stále noví stálí pracovníci – z BBC Josef Kodíček, nastoupil slovenský pracovník Haasz-Kysucký, ale profil rozhlasové redakce se změnil zejména, když nastoupili B. Laštovička, Hajdů a F. Biheller. Celkem mělo oddělení šest redaktorů. Jedno vysílání v týdnu, a to vždy ve středu odpoledne, si řídili vojáci sami. Vytvořili vlastní redakci, v níž postupně byli Jiří Mucha, Ivan Jelínek a Lubor Zink.

⁹⁵ Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. Academia, Praha, rok neuveden.

⁹⁶ Konečná, Marta: Spolupráce Jiřího Voskovce a Jana Wericha s Office of War Information v New Yorku za 2. světové války. Diplomová práce. Praha 1967.

⁹⁷ Disman, Miloslav: Pracovníci Čs. rozhlasu ve službách květnové revoluce, c. d.

⁹⁸ Výběrový katalog k 30. výročí osvobození Československa – Povstání českého lidu. Archiv Čs. rozhlasu, Praha 1974.

⁹⁹ Na tomto místě dnes stojí novostavba studiového domu Českého rozhlasu.

¹⁰⁰ Vzpomínky účastníků těchto dnů vyprávějí o obětavosti, vytrvalosti a bojovém odhodlání všech rozhlasových pracovníků, ale netají se tím, že práce byla mnohdy nesmírně svízelná. Situace, která se v rozhlase vytvořila 5. května, byla již dlouho předtím připravována. V rozhlase působily různé odbojové skupiny – komunistické, sokolské, učitelské, vojenské a další. Lze říci, že revoluční rozhlas splnil čestně své povinnosti. Podle slov maršála Koněva byla Praha jediným městem druhé světové války, které se za revoluce neodmlčelo a nepřestalo vysílat ani

v nejprudších bojích. (Viz Kovářík, Vladimír: c. d.; Výběrový katalog k 30. výročí osvobození Československa, AČRo 1975.)

¹⁰¹ Podobných pověření bylo více, například Eva Outratová, prof. V. Patzak (viz Pacovský, Jaroslav: Na vlnách rozhlasu. Český rozhlas, Praha 1993, s. 93).

¹⁰² Disman, Miloslav: Československý rozhlas na vlně 415 m. In: Pražská květnová revoluce 1945. Sborník statí o pražském povstání a jeho ohlasu. Melantrich, Praha 1946, s. 67.

¹⁰³ Tamtéž.